

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра соціальної роботи

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

«Соціально-психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб в контексті соціальної профілактики»

(тема кваліфікаційної роботи українською мовою)

«Social and psychological support for internally displaced persons in the context of social prevention»

(тема кваліфікаційної роботи англійською мовою)

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 231 Соціальна робота

Освітня програма «Соціальна робота»

Гарвалінська Анна Сергіївна

Керівник: кандидат психологічних наук,
доц. Варнава У.В. _____

(підпис)

Рецензент: к. психол. н., доц. Чачко С.Л.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ ____ від ____ . ____ 20__ р.

Захищено на засіданні ЕК № ____
протокол № ____ від ____ . ____ 20__ р.
Оцінка ____ / ____ / ____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувачка кафедри

(підпис) Хлівнюк Тетяна
(ПІБ)

Голова ЕК

(підпис) Ухіна Ірина
(ПІБ)

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА В КОНТЕКСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ВПО В УКРАЇНІ	7
1.1. Аналіз поняття «внутрішньо переміщена особа»	7
1.2. Специфіка проблем та потреб ВПО	11
1.3. Аналіз нормативно-правової бази та державної політики щодо соціально-психологічної підтримки та профілактики ВПО	18
1.4. Теоретичні підходи та моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами	22
Висновок до першого розділу	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	28
2.1. Особливості реалізації соціальної підтримки ВПО в Україні: сучасний стан і проблеми	28
2.2. Досвід міжнародних організацій у підтримці ВПО	31
2.3. Національні програми підтримки ВПО	36
2.4. Аналіз динаміки змін у системі соціальної підтримки ВПО в Україні 2014-2025 рр.	41
Висновок до другого розділу	45
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ В КОНТЕКСТІ ПРОФІЛАКТИКИ НА АДАПТАЦІЮ ВПО	47
3.1. Оцінка рівня соціальної адаптації ВПО в сучасних умовах	47
3.2. Аналіз результатів дослідження рівня соціальної адаптації ВПО	51
3.3. Рекомендації щодо покращення соціально-психологічної підтримки та підвищення адаптаційних можливостей в контексті профілактики ВПО в Україні	58
Висновок до третього розділу	61

	3
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	66
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. Внаслідок військової агресії росії проти України, проблема внутрішнього переміщення населення набула значних масштабів, що охопило всю країну. Починаючи з 2014 року і особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, мільйони українців були змушені залишити свої домівки через активні бойові дії, окупацію територій та загрозу їхньому життю і безпеці. Це призвело до серйозних викликів як для самих внутрішньо переміщених осіб (ВПО), так і для системи соціального захисту населення.

Виклики, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, є різноманітними та включають соціальна дезадаптація, травматичний досвід, безробіття, втрата житла, складнощі з доступом до медичних, освітніх, соціальних послуг. Надання соціально-психологічної підтримки ВПО є важливою складовою національної безпеки, соціальної стабільності та згуртованості суспільства. Таким чином, така підтримка є не лише способом подолання кризових ситуацій, але й дієвою формою соціальної профілактики, що допомагає запобігти подальшій маргіналізації переселенців.

Масштаби внутрішнього переміщення в Україні зумовлюють нагальну потребу в розробці та впровадженні ефективних програм соціально-психологічної підтримки, спрямованих на полегшення адаптації та здійснення соціальної профілактики серед постраждалого населення. Проблематика соціально-психологічної підтримки, адаптації та соціальної профілактики в контексті вимушеного переміщення знайшла відображення у працях багатьох дослідників. Значний внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів цієї проблеми зробили такі науковці, як Сірант М.М., Ісаєва Н. С., Погуляйло Т. О., Семигіна Т., Марухнич Л., Гоць А. А., Трубавіна І. М., Спринська В., Квятковська К. А., Василенко О. М., Смаль В., Позняк О. та інші.

Об'єкт дослідження: внутрішньо переміщені особи як цільова група соціальної роботи.

Предмет дослідження: соціально-психологічна підтримка ВПО з метою їх адаптації в контексті соціальної профілактики

Мета дослідження: дослідити систему соціально-психологічної підтримки ВПО в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

- розкрити сутність поняття «внутрішньо переміщена особа» та проаналізувати специфіку проблем і потреб цієї цільової групи;
- проаналізувати нормативно-правову базу та державну політику щодо підтримки ВПО;
- визначити теоретичні підходи та моделі соціальної роботи з ВПО;
- дослідити сучасний стан реалізації соціальної підтримки ВПО в Україні та ознайомитися з міжнародним досвідом;
- проаналізувати динаміку змін у системі підтримки ВПО в Україні у 2014–2025 роках;
- провести емпіричне дослідження рівня соціальної адаптації ВПО в сучасних умовах;
- розробити практичні рекомендації щодо покращення соціально-психологічної підтримки ВПО.

Методи дослідження: загальнонаукові підходи – міждисциплінарний, цілісний, соціокультурний та ресурсний, а також теоретичний аналіз наукових джерел, вивчення нормативно-законодавчої бази, порівняльний аналіз національних і міжнародних програм, кількісні та якісні емпіричні методи – онлайн-опитування, аналіз статистичних та соціологічних даних, інтерпретація результатів.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності соціальних працівників, психологів та представників неурядових організацій, котрі працюють із внутрішньо переміщеними особами. Запропонована система соціально-психологічної підтримки може бути адаптована до умов роботи центрів надання соціальних

послуг, кризових центрів, а також використана при розробці програм соціальної профілактики та інтеграції ВПО в нові громади.

Апробація результатів дослідження: основні положення та результати бакалаврської кваліфікаційної роботи були апробовані та схвалені на студентській науково-практичній конференції «81-й звітній студентській науковій конференції (22–24 квітня 2025 року).

Публікації. Відповідно до теми бакалаврської кваліфікаційної роботи опубліковано тези доповіді на науковій конференції:

1. Варнава У.В., Гарвалінська А.С. Провідні передумови добробуту внутрішньо переміщених осіб. Матеріали 81-ї звітної студентської наукової конференції [Електронний ресурс]: Секція «Факультету психології та соціальної роботи», підсекції «Соціальна робота», «Освітні, педагогічні науки», «Психологія» (Одеса, 22–24 квіт. 2025 р.). Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2025. С. 17–18

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА В КОНТЕКСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ВПО В УКРАЇНІ

1.1. Аналіз поняття «внутрішньо переміщена особа»

Внаслідок російської збройної агресії та окупації території східної частини України у 2014 році та повномасштабного вторгнення, що розпочалося 24 лютого 2022 року, термін «внутрішньо переміщені особи» (ВПО) набув широкого вжитку і став центральним у правовій, соціальній та гуманітарній сферах. Масштабні переміщення населення створили потребу в удосконаленні законодавчої бази для ВПО, розширенні програм соціального захисту та інтеграційної допомоги. Автори І. Хожило та В. Ковтун розглядають поняття ВПО в умовах російсько-української війни, визначаючи що це «особи, які були змушені раптово змінити у межах державних кордонів місце свого постійного проживання та отримати через визнання статусу ВПО державні гарантії захисту своїх прав, інтересів та свобод, визначених Конституцією України та законом України спеціальної дії» [57]. Аналізуючи це, ми зможемо зрозуміти й точно визначити статус та специфіку потреб ВПО, а також розробити ефективні механізми їхньої підтримки.

Варто наголосити на тому, що поняття «внутрішньо переміщена особа» та «біженець» часто плутають як у науковій, так і практичній діяльності. Незважаючи на схожість цих термінів, вони свідчать про принципово різні категорії людей, які опинилися у складних життєвих обставинах. На думку Сірант М. М. [49] основна відмінність полягає в тому, що біженці перетинають міжнародно визнані державні кордони та шукають захисту в іншій країні. Це підтверджується в Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», де поняття «біженець» визначається як «особа, яка не є громадянином України і внаслідок

обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни (...)» [21]. Тоді як Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [22] передбачено, що ВПО залишаються на території України на законних підставах, перебуваючи під її юрисдикцією.

Таким чином, неправильне тлумачення і змішання цих понять призводить до нерозуміння правового статусу ВПО та їхніх специфічних потреб і можливостей отримання допомоги, що є важливим питанням для розробки ефективної державної політики та міжнародного співробітництва. Також, чітке визначення цих понять, є визначальним для соціальної роботи і потребує подальших досліджень у нашій роботі.

Україна, будучи однією з країн-засновниць ООН, активно сприяє розвитку міжнародного гуманітарного права. Це підтверджується підтримкою Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення, які були розроблені в період з 1992 по 1998 рік. Після їх оприлюднення у 1998 році Комісія ООН з прав людини ухвалила резолюцію, що привернула увагу міжнародної спільноти до цього документа. Відповідно до цих принципів ВПО вважаються особи або групи осіб, які були змушені покинути свої будинки або місця постійного проживання, зокрема внаслідок або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини, стихійних або антропогенних лих і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон [29].

Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» відповідно до статті 1 «внутрішньо переміщеною особою» є «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє

місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [22].

Аналізуючи юридичний аспект вищезазначених документів, бачимо наступне: затверджені ООН у 1998 році принципи, що встановлюють міжнародні стандарти захисту внутрішньо переміщених осіб не мають юридично обов'язкової сили, але є орієнтиром для урядів і міжнародної спільноти у створенні соціальної політики і законодавства, спрямованих на підтримку та захист ВПО. Український національний закон, ухвалений у відповідь на виклики, пов'язані з анексією Криму та початком збройного конфлікту на сході країни має юридично обов'язкову силу й визначає статус ВПО, їхні права та гарантії на території України.

Визначення ООН є ширшим і включає будь-які ситуації, які змушують людей залишити свої домівки в пошуках безпеки, зокрема стихійні лиха (наприклад, повені, землетруси) та антропогенні лиха (наприклад, техногенні катастрофи). Закон України зосереджений на обставинах, актуальних для українських реалій, таких як збройний конфлікт, війна або прояви насильства та порушення прав людини. Додатково враховуються надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру, проте ці аспекти є менш поширеними на практиці.

Також варто зазначити, що принципи ООН не встановлюють конкретного правового статусу для внутрішньо переміщених осіб, а лише визначають їх як таких, що потребують особливого захисту в межах своєї країни. Вони не зосереджуються на громадянстві, наголошуючи на універсальному характері допомоги та захисту. Україна ж, враховуючи вимоги Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», наділяє ВПО конкретними правами та обов'язками, такими як право на тимчасове житло (ст. 9), соціальну допомогу (ст. 7), доступ до медицини (ст. 11), освіти та працевлаштування (ст. 8, 9) [22]. А

також передбачає створення Єдиного державного реєстру ВПО, що допомагає регулювати їхній статус і доступ до послуг [40].

Узагальнюючи, керівні принципи ООН і Закон України мають одну чітку спільну рису – захист і підтримка внутрішньо переміщених осіб, але вони відрізняються за обсягом, деталізацією та юрисдикцією. Принципи ООН є універсальними рекомендаціями, які не є обов'язковими до виконання, тоді як український закон розроблений з урахуванням конкретних умов, пов'язаних із внутрішньою ситуацією в державі. Разом ці два документи доповнюють один одного, формуючи основу для забезпечення прав ВПО в Україні в рамках міжнародного і національного права.

Ісаєва Н.С. [26] у своїй роботі акцентує увагу на еволюції українського законодавства щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа», вказуючи, що в початковій редакції вищевказаного Закону такою особою визначався громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, порушень прав людини або іншими негативними обставинами. Пізніше, діюча редакція розширила визначення ВПО, включивши також іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах [26].

Проаналізувавши ці дві редакції, можемо відзначити, що певний час існувала дискримінація осіб, які мали право на отримання статусу ВПО. Однак зміни, внесені Верховною Радою у 2015 році, зробили закон більш інклюзивним, враховуючи потреби як громадян України, так і іноземців та осіб без громадянства, які легально перебувають на території країни та мають право на постійне проживання в ній, які переселилися з тимчасово окупованої території.

Ці зміни демонструють прагнення України дотримуватися міжнародних стандартів у сфері прав людини та враховувати потреби всіх людей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Тобто, можемо зазначити, що тлумачення поняття «внутрішньо переміщена особа» підкреслює два основні елементи. По-перше, це характер примусового або іншого недобровільного переміщення з місця постійного проживання. По-друге, той факт, що таке переселення відбувається в межах кордонів держави.

1.2. Специфіка проблем та потреб ВПО

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – є однією з найбільш вразливих груп населення, яка стикається з численними викликами, що виникають внаслідок збройного конфлікту, політичної нестабільності, соціально-економічних та психологічних труднощів [38].

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), станом на червень 2023 р., в Україні нараховувалося 5,1 млн внутрішньо переміщених осіб [24]. Це вказує на те, що проблематика ВПО має значний соціальний вплив та є особливо актуальною для України.

Люди, переміщені зі своїх місць проживання, позбавлені не лише матеріальних благ, але й соціальних зв'язків, стабільності та безпеки. Втрата домівки, роботи, сім'ї та звичного способу життя призводить до низки проблем, які є не лише особистими викликами для кожної переміщеної особи, але й значним навантаженням для соціальних інститутів держави.

Відповідно, вивчення даних питань є важливим для того, щоб розробити ефективні механізми підтримки, які сприятимуть адаптації та інтеграції ВПО в нове соціальне середовище.

За словами Семигіної Т. та Марухнич Л. [47], дослідження наукової літератури дозволяє розподілити потреби та проблеми ВПО на кілька основних категорій:

- 1) потреби та проблеми первинного та вторинного характеру;
- 2) потреби та проблеми короткострокового (кризового, надзвичайного) та довгострокового (тривалого, періодичного) характеру;

3) потреби та проблеми, пов'язані із особливостями соціально-демографічної групи, до яких належать ВПО (діти, люди похилого віку тощо).

На нашу думку, всі проблеми та потреби ВПО можна класифікувати наступним чином: матеріальні або економічні проблеми – сюди відносимо втрату майна внаслідок бойових дій та відсутність постійного житла, труднощі з пошуком роботи за фахом, дискримінацію на ринку праці, низьку заробітну плату; соціально-психологічні – даний пункт включає пережиті травми, стрес, тривогу, труднощі з адаптацією до нового середовища, відсутність соціальних зв'язків, дитячі травми внаслідок переміщення, стигматизацію та дискримінацію з боку місцевого населення; а також правові проблеми – це втрата документів, труднощі з їх відновленням, проблеми з реєстрацією місця проживання, отриманням довідки ВПО.

Вказані категорії проблем дозволяють здійснити складний контекст викликів, що постають перед внутрішньо переміщеними особами. Далі ми розглянемо кожен з цих категорій детальніше. Зокрема головною проблемою, з якою стикаються ВПО, підкреслює Гоць А.А., є відсутність житла [9]. Однією з причин цього являється те, що багато людей, не маючи можливості продати майно на непідконтрольній території, змушені починати життя з нуля, витрачаючи значну частину своїх доходів на оренду приміщення для проживання, що значно обтяжує їхній бюджет. Крім того, деякі ВПО змушені проживати в гуртожитках, які можуть бути з набагато гіршими умовами, ніж вони жили раніше та не відповідати базовим стандартам комфорту [9]. Іншою причиною стає те, що у багатьох випадках ВПО не можуть повернутися до своїх домівок, оскільки їхні будинки були зруйновані.

Вимушене переміщення є наслідком соціально-економічних труднощів, які зазвичай пов'язані з втратою постійного місця роботи та доступу до звичних джерел доходу, що ставить ВПО у вкрай вразливе становище.

Важливо зазначити, що майже всі раніше зайняті ВПО (90 %), стали безробітними внаслідок війни [7]. До матеріальних складнощів призводять проблеми з працевлаштуванням. Відсутність стабільного доходу не лише ускладнює задоволення їхніх базових потреб, але й обмежує можливості соціальної інтеграції.

Згідно з опитуванням, проведеним Українською Гельсінською спілкою з прав людини, основними проблемами, пов'язаними з працевлаштуванням ВПО, є:

- відсутні ваканції за спеціальністю та рівнем освіти;
- низька заробітна плата;
- брак професійних навичок та досвіду роботи;
- упереджене ставлення та дискримінація ВПО;
- проблеми з оформленням на роботу через брак документів таких, як трудові книжки, дипломи і т.д. [41].

Крім того, зростаюча кількість ВПО ставить під загрозу стабільність ринку праці, оскільки багато з них не можуть знайти роботу. Це, в свою чергу, призводить до збільшення рівня бідності та соціальної нерівності.

З огляду на вищезазначене можемо сказати, що вирішення соціально-економічних проблем ВПО включає в себе не лише допомогу у працевлаштуванні, але й доступ до інформації, професійне навчання, перекваліфікацію та підтримку фінансової стабільності.

Багато дослідників вивчали психологічний стан внутрішньо переміщених осіб внаслідок вимушеного переселення. Він посідає особливе місце і є одним з найважливіших викликів сучасного суспільства. Психологічні наслідки можуть проявлятися в різних сферах життя, від особистих стосунків до професійної діяльності людини, навіть після того, як будуть вирішені першочергові проблеми.

За дослідженнями І. Трубавіної [56], вимушене переміщення спричиняє різні психологічні проблеми для ВПО. Серед них класифікує такі:

- а) загальні, притаманні всім членам сім'ї:

- відчуття невизначеності щодо майбутнього і теперішнього стану;
- психологічні проблеми, пов'язані з тим, що люди стали свідками руйнувань, насильства, війни;
- почуття провини, що їм прийшлося покинути свої домівки і просити допомоги;
- наявність страху втрати своєї ідентичності;
- почуття жертвовності та віктимності внаслідок компактного проживання переселенців;
- відчуття того, від них нічого не залежить;
- безпорадність, низька самооцінка або агресія;
- тривога за своє майбутнє і майбутнє своїх рідних;
- не виплакані горе і біль, постійне очікування чогось поганого;
- страх перед змінами в житті;
- психологічні труднощі в адаптації до нових умов проживання;
- сум через розлучення з домашніми тваринами, особистими речами тощо;
- зміна життєвих цінностей в родині;
- відсутність критичного мислення, проблеми з виявом емоцій, замкнутість, глибокі емоційні переживання;
- особисті життєві кризи і кризи родини, які накладаються одна на одну, погіршуючи життєдіяльність сім'ї.

б) проблеми притаманні чоловікам: почуття провини за нездатність захистити і забезпечити родину, рідний край, за вимушене безробіття, складнощі з виявом емоційного тепла до близьких і рідних;

в) проблеми притаманні жінкам: страхи, переживання за те, що трапилось і за майбутнє, повсякчасна турбота за дітей і членів родини в нових умовах, відчуття тривожності і підвищеної відповідальності за родину, почуття самотності;

д) дитячі проблеми: порушений емоційний розвиток внаслідок війни, із-за того, що діти стали безпосередніми свідками воєнних подій, учасниками

вимушеної міграції: страхи, підвищений рівень стресу, злість, агресія, сум, невимплеканий біль, почуття незахищеності, тощо [56].

Однією з найгостріших проблем є соціальна ізоляція, спричинена переміщенням і втратою звичних соціальних зв'язків. Це може призвести до емоційного виснаження, підвищеної тривожності, депресії та інших психічних розладів. Втрата підтримки з боку сім'ї, друзів і знайомих впливає на якість життя ВПО. Вони можуть почати уникати соціальних контактів та сумніватися у своїй здатності справлятися з новими викликами, що призводить до подальшої ізоляції та відчуженості. Крім того, соціальна ізоляція ускладнює доступ до ресурсів і послуг, необхідних для відновлення; ВПО можуть не знати про наявні програми підтримки або не мати можливості звернутися по допомогу через страх критики чи стигматизації.

Спринська З. В. також зробила висновок, що такі риси особистості, як сором'язливість, нервозність, депресивність, тривожність, скутість, самотність і невпевненість у собі, які ускладнюють соціальну взаємодію з оточуючими, зустрічаються у більшості ВПО [53].

Таким чином, ми бачимо, що вимушене переміщення - це серйозна психологічна травма, наслідки якої можуть проявлятися протягом тривалого проміжку часу. Незважаючи на те, що люди можуть виглядати спокійними та адаптованими до нових умов життя, всередині вони можуть переживати складні емоції та постійну напругу. Це може проявлятися у вигляді порушень сну, змін апетиту, поганої концентрації уваги, дратівливості, відчуття безпорадності та безнадії. Відсутність належної психологічної підтримки може мати серйозні наслідки не тільки для самих переселенців, але й для суспільства в цілому.

Для подолання цих проблем необхідна комплексна підтримка, що включає психологічну допомогу, програми соціальної інтеграції та реабілітації. Ці послуги мають бути більш доступними для внутрішньо переміщених осіб, щоб вони отримували підтримку, необхідну для подолання травматичного досвіду.

Вирішенню цих проблем сприяє командна взаємодія психолога, соціального педагога, соціального працівника, лікаря щодо надання переселенцям соціально-психологічної та медичної допомоги, створення у них почуття захищеності і психологічного комфорту, виявлення у них потенційних фізичних і психічних ресурсів, активізації їх адаптаційного потенціалу та навчання їх самостійно вирішувати власні проблеми [28].

Люди, переміщені з рідних домівок через бойові дії або інші надзвичайні ситуації, опиняються в умовах, коли їхні потреби в охороні здоров'я, освіті, соціальній підтримці та правовому захисті не задовольняються. Однією з перешкод є ненадійність доступу до послуг через втрату документів, що підтверджує особу та право на її соціальне забезпечення. Процедура відновлення таких документів часто є тривалою, бюрократично складною та ресурсозатратною. Як наслідок, внутрішньо переміщені особи залишаються поза межами системи соціального захисту, що унеможлиблює їхню адаптацію до нових умов.

Освітня сфера також стикається зі значними викликами. Зміна місця проживання часто перериває навчання дітей і може мати довготривалий вплив на академічну успішність. Діти ВПО часто відчують труднощі з адаптацією до нових шкіл та навчальних програм, що може призвести до зниження мотивації до навчання та погіршення успішності. Вони також стикаються з низкою перешкод у доступі до якісної освіти, включаючи брак місць у навчальних закладах, відсутність необхідного для навчання приладдя (мобільних телефонів, ноутбуків та Інтернету), а також брак навчальних матеріалів (підручників і зошитів).

Медична допомога є необхідною, але їхнє здоров'я часто перебуває під загрозою через втрату декларацій з лікарями, обмежений доступ до спеціалізованих послуг та низький рівень обізнаності про їхні права. У регіонах, з великою кількістю ВПО медичні заклади працюють на межі своїх можливостей. Нестача лікарів і медичного персоналу, а також обмежена кількість вільних місць у лікарнях є додатковими бар'єрами для ВПО. Ці

умови ускладнюють для багатьох ВПО отримання необхідних їм лікувально-профілактичних послуг. Як наслідок, загострюються хронічні захворювання, погіршується психічне здоров'я та зростає ризик зараження інфекційними хворобами через відсутність своєчасної діагностики та лікування.

Соціальні послуги відіграють важливу роль у задоволенні базових потреб ВПО та створених умов для їх інтеграції в приймаючі громади. Основні соціальні послуги, яких потребують ВПО, включають отримання довідок про взяття на облік, оформлення соціальної допомоги на проживання, доступ до житлових програм, реєстрацію в центрах зайнятості, соціальне консультування та підтримка в адаптації. Відповідно до цього, можемо виокремити такі труднощі - великі черги у відповідних установах; відсутність документів, які підтверджують місце проживання до переміщення, через втрату або знищення під час бойових дій; складність процедури подачі заявок на допомогу та їх тривалий розгляд; недостатня кількість фахівців, які могли б оперативно опрацювати заявки в умовах великого навантаження; обмежена кількість програм оренди для ВПО тощо.

Загалом, доступ до якісних послуг є фундаментальною потребою, яка визначає рівень життя та можливості інтеграції ВПО в нові громади. Забезпечення спрощеного, адаптованого та рівноправного доступу до медичних, освітніх, соціальних послуг та відновлення документів є важливим кроком на шляху до створення умов, що сприятимуть їхньому психологічному, соціальному та економічному відновленню.

Узагальнюючи аналіз специфіки проблем та потреб ВПО можемо сказати про те, що вимушене переміщення має серйозний негативний вплив на всі сфери життя людини. Особливо гостро стоять такі питання, як забезпечення доступним та безпечним житлом, створення умов для працевлаштування та забезпечення фінансової стабільності, включаючи програми перекваліфікації, надання психологічних консультацій та підтримки для пом'якшення наслідків травматичних подій, розробка програм соціальної адаптації для подолання соціальної ізоляції ВПО та забезпечення

допомоги для вирішення питань з документацією, правового статусу та отримання різних видів допомоги.

1.3. Аналіз нормативно-правової бази та державної політики щодо соціально-психологічної підтримки та профілактики ВПО

Велика хвиля внутрішньої міграції спричинила виникнення мільйонів ВПО, які потребують не лише матеріальної допомоги, а й всебічної соціально-психологічної підтримки, тому дослідження нормативно-правової бази є надзвичайно актуальним питанням. Вона включає в себе закони, постанови, розпорядження та інші правові акти, що визначають права та соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Основою для створення нормативно-правової бази є Конституція України, що визначає принципи організації суспільства, а також права, свободи й обов'язки особи та громадянина. Незважаючи на те, що в Конституції немає прямої згадки про "внутрішньо переміщених осіб" чи "соціально-психологічну підтримку", проте її загальні положення створюють фундамент для захисту прав ВПО та забезпечення їм необхідної допомоги.

До прикладу у статті 3 Конституції України вказано що «людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найважливішою соціальною цінністю. Тому права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [30].

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є основним законодавчим актом, що регулює соціальний захист ВПО в Україні [22]. Цей закон надає тлумачення терміна «внутрішньо переміщена особа», визначає правовий статус, передбачає розробку і реалізацію державних та місцевих програм підтримки, які спрямовані на забезпечення їх житлових, освітніх, медичних, соціальних та інших потреб,

а також інтеграцію в громади, що їх приймають. Окремо закон підкреслює важливість недопущення дискримінації таких осіб за будь-якими ознаками. Виконання положень цього закону сприяє поліпшенню якості життя ВПО, відновленню їх соціального статусу та стабільності в суспільстві.

Іншим суттєвим правовим документом, що забезпечує соціальний захист внутрішньо переміщених осіб, є Закон України «Про соціальні послуги» [23]. Цей закон гарантує рівний доступ до соціальних послуг та створює ефективну систему підтримки для громадян, які опинилися в складних життєвих ситуаціях, зокрема для ВПО. Він також містить перелік різноманітних соціальних послуг, таких як консультування, соціальний супровід, кризове втручання, соціально-психологічна реабілітація, допомога в працевлаштуванні, тимчасове розміщення в притулках або центрах соціальної підтримки тощо. Окрім того, закон визначає процедуру звернення за соціальними послугами, оцінку потреб особи, розробку індивідуальних планів та контроль за якістю надання цих послуг.

Значний вплив на забезпечення зайнятості ВПО має Закон України "Про зайнятість населення" [20]. Він визначає правила, що стосуються зайнятості громадян, забезпечуючи пільги та підтримку в процесі працевлаштування. Це передбачає, що держава повинна створювати умови для працевлаштування всіх осіб працездатного віку, включаючи тих, хто змушений був залишити своє місце проживання.

Варто додати, що в Україні існують нормативно-правові акти, які регулюють питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб на рівні місцевих органів влади. Зокрема, це програми соціального захисту, що розробляються міськими та обласними радами для забезпечення підтримки ВПО в межах відповідних регіонах [52].

Окрім уже зазначеного, особливу увагу заслуговує ще низка постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, які регулюють питання соціального захисту ВПО. Зокрема, можемо виділити такі:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332 [10] - цією постановою регулюється порядок надання державної фінансової допомоги ВПО з надання їх базових потреб у проживанні.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 року № 509 [40] - регламентує порядок обліку внутрішньо переміщених осіб. Встановлено процедуру отримання довідки ВПО, яка є основою для доступу до державної допомоги.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2014 № 637 [44] - регулює порядок призначення та здійснення соціальних виплат для ВПО.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. № 646 [43] - встановлює порядок формування та ведення Реєстру ВПО, збереження та забезпечення доступу до інформації про них, в тому числі з метою надання соціальної допомоги.

Отже, нормативно-правова база, що регулює соціальну-психологічну підтримку ВПО в Україні є досить розвинутою. Законодавство гарантує широкий спектр прав та можливостей, включаючи право на житло, медичне обслуговування, соціальні виплати та психологічну підтримку. Проте для більш ефективної реалізації цих прав необхідно вжити додаткові заходи, спрямовані на вирішення існуючих проблем та забезпечення доступу ВПО до необхідних соціальних послуг. ВПО мають рівні права та свободи відповідно до Конституції та законодавства України, як і всі інші громадяни, які постійно проживають на території України. Дискримінація таких осіб при реалізації їхніх прав і свобод за ознакою їх статусу як внутрішньо переміщених осіб є забороненою.

В Україні державна політика, що стосується питань внутрішньо переміщених осіб, розробляється у відповідь на кризові ситуації, які виникають внаслідок війни, окупації частини території та інших соціальних та політичних викликів. Головним завданням цієї політики є забезпечення прав ВПО, їх адаптація до нових життєвих умов та підтримка через спеціальні програми, що реалізуються на державному рівні.

Як зазначає Капінус О. Я. [27], державна політика України щодо підтримки ВПО включає кілька основних елементів: здійснення міграційного контролю, що передбачає реєстрацію та облік у Єдиній інформаційній базі даних, а також видачу довідок громадянам; формування нормативно-правової бази для вирішення проблем, якими стикається дана категорія населення; розробка спеціальних державних соціально-економічних програм, спрямованих на надання екстреної допомоги та вирішення питань, таких як підтримка, забезпечення житлом, працевлаштування, медична допомога, пенсійне та соціальне забезпечення, а також забезпечення належного рівня освітніх послуг і державної гуманітарної допомоги; реалізація заходів, спрямованих на адаптацію, інтеграцію та реінтеграцію й запобігання дискримінації цієї категорії громадян.

З метою залучення додаткових ресурсів необхідних для підтримки та забезпечення високого рівня допомоги ВПО, держава активно співпрацює з міжнародними організаціями. Зокрема, ЮНІСЕФ у співпраці з Міністерством соціальної політики України, Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) та Міжнародна організація з міграції (МОМ) здійснюють надання грошової й гуманітарної допомоги. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) забезпечує медичну підтримку, включаючи постачання медикаментів, мобільних клінік та навчання медичних працівників. Міжнародна організація праці (МОП) разом з МОМ фінансують програми професійного навчання та перекваліфікації, які сприяють інтеграції на ринку праці.

Хоча держава докладает значних зусиль для підтримки внутрішньо переміщених осіб, все ще існують численні проблеми, такі як недостатнє фінансування деяких програм, обмежений доступ до соціальних послуг у віддалених регіонах та труднощі з працевлаштуванням осіб, які втратили роботу через переміщення. Незважаючи на це, важливо продовжувати вдосконалювати законодавчі ініціативи, підвищувати ефективність програм

та забезпечувати адаптивність системи надання допомоги до постійно змінених умов.

1.4. Теоретичні підходи та моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Проблема внутрішньо переміщених осіб є одним із найзначніших соціальних викликів сучасності, особливо в умовах збройного конфлікту. Соціальна робота з ВПО є складним і багатогранним процесом, що має вирішальне значення для надання підтримки, інтеграції, адаптації цієї групи населення. Для досягнення ефективності в допомозі, необхідно використовувати науково обґрунтовані підходи та моделі, які враховують як індивідуальні потреби, так і соціальні умови. У цьому розділі буде проведено аналіз теоретичних основ соціальної роботи з ВПО, що дозволить виявити можливості для підвищення її ефективності.

Сучасна соціальна робота все більше орієнтується на міждисциплінарний підхід, інтегруючи знання з психології, соціології, економіки, права та медицини. Це відкриває можливості для більш комплексного аналізу проблем клієнтів, враховуючи взаємозв'язки між різними чинниками, які впливають на їхнє життя. Застосування теоретичних підходів, що поєднують елементи з різних дисциплін, дозволяє створювати багаторівневі програми підтримки, що є особливо актуальними для роботи з внутрішньо переміщеними особами.

У дослідженні Столярика О. та Семигіної Т. [54] зазначається, що в роботі з вимушеними мігрантами та переселенцями ефективно застосовується підхід, орієнтований на сильні сторони. Цей підхід розглядає соціальну роботу як діяльність, що базується на партнерських відносинах між суб'єктами й передбачає спиратися на оцінку клієнтами ситуацій, які з ними відбуваються, та на їхнє уявлення про можливі способи вирішення життєвих проблем. Він зосереджується на актуалізації стану клієнтів,

прийнятті подій, які вже відбулися, підвищенні самооцінки, розвитку навичок і вмінь, оцінці власних ресурсів, формуванні реалістичних цілей та активній діяльності для їх досягнення, а також на можливості вибору і готовності нести відповідальність за цей вибір та організацію власного життя. Соціальні працівники повинні будувати свою практику на переконанні, що, незважаючи на труднощі, які пережили люди, змушені залишити своє місце проживання через війну, вони все ще мають сили вистояти і вірити в можливість подолання труднощів та досягнення бажаних результатів [54].

Співпраця соціальних працівників з внутрішніми переселенцями має ґрунтуватися на впевненості в тому, що клієнти спроможні самостійно вирішувати свої проблеми, за умови, що їм надаються необхідні повноваження й ресурси, а також якщо вони отримують необхідну підтримку для реалізації своїх рішень [59]. Саме в цьому, на нашу думку, і максимально ефективно реалізується посередницька функція соціальної роботи між державою і клієнтом.

Окрім посередницької функції, важливим є також сприяння розвитку автономності та самозарадності внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Соціальні працівники мають не лише надавати консультації та допомогу в доступі до ресурсів, але й підтримувати клієнтів у процесі прийняття рішень, сприяючи розвитку їхніх навичок самостійного подолання труднощів.

Важливо також враховувати індивідуальні потреби кожної особи чи сім'ї, оскільки ситуації переселенців можуть суттєво відрізнятися за рівнем стресу, ресурсами, які залишилися у їхньому розпорядженні, та підтримкою з боку громади. Соціальний працівник має допомагати клієнтам знаходити внутрішні сили для адаптації до нових умов життя, а також сприяти залученню їх до місцевих громадських ініціатив і програм підтримки.

Успішна співпраця між соціальним працівником і ВПО базується на принципах поваги, емпатії та рівноправного партнерства. Соціальні працівники повинні діяти не як «рятувальники», а як партнери, які допомагають

переселенцям усвідомити власний потенціал і розвивати стійкість до життєвих викликів. Це дозволяє не лише вирішити поточні проблеми, але й сприяє довготривалій адаптації, інтеграції ВПО у нові громади, знижуючи ризик соціальної ізоляції та залежності від допомоги.

Титар І.О. виділяє два основні теоретико-методологічні підходи до розуміння процесів адаптації та інтеграції ВПО, які виходять за межі конкретної науки: соціокультурний та ресурсний [55]. Соціокультурний підхід зосереджується на внутрішньому світі ВПО, їхніх емоційних станах, переживаннях, цінностях та культурних особливостях. Він аналізує, як люди сприймають нове середовище з якими викликами стикаються, а також як змінюються їхні ідентичності та соціальні зв'язки. Також вивчає взаємодію ВПО з місцевими жителями, соціальними інститутами та культурним контекстом. Тоді як ресурсний підхід акцентує увагу на зовнішніх аспектах, які впливають на адаптацію та інтеграцію ВПО. Це можуть включати економічні ресурси, можливості отримання житла, освіти, медичних послуг та інше. Крім того, досліджується роль державних і громадських організацій у підтримці ВПО [55].

На думку Варнави У. В. [5], у сучасних умовах війни соціальна робота потребує переосмислення своїх підходів і методів для забезпечення максимально ефективного захисту та підтримки населення. Важливо оновлювати теоретичні концепції та практичні інструменти, щоб адекватно реагувати на нові виклики, які постають перед соціальною роботою в Україні під час війни. Особливу увагу слід приділити комплексним (холістичним) теоріям соціальної роботи, які пропонують цілісний підхід до розв'язання проблем. Вони спрямовані на збереження життєвих сил людини як частини соціуму. Концепції, такі як теорія кризового втручання, зосереджена на завданні модель, сімейна терапія, психосоціальна терапія, сприяють фокусуванню на конкретних випадках, індивідуальних ресурсах особистості, а також на можливостях держави і громади. Холістичні моделі підкреслюють важливість інтеграції особистісних, сімейних і громадських ресурсів з

державними, що створює надійну основу для вирішення складних соціальних викликів [5].

Необхідно відзначити, що в теперішніх обставинах України, що характеризуються вимушеним переселенням та втратою рідних, кризове втручання відіграє важливу роль у зменшенні гострого емоційного стресу та сприянні стабілізації психоемоційного стану особи. Зосереджена на завданні модель спрямована на вирішення специфічних проблем через визначення чітких і реалістичних цілей, застосовується в роботі з ВПО у випадках, таких як пошук житла, працевлаштування, доступ до медичних послуг або отримання соціальних виплат. Сімейна терапія визначає сім'ю як систему, де кожен член має вплив на інших та сприяє відновленню взаєморозуміння, подоланню конфліктів та укріпленню емоційних зв'язків між членами родини. Психосоціальна терапія підкреслює значущість соціального контексту, громади та взаємодії з державними установами у вирішенні наслідків кризових ситуацій. Використовується цей підхід у наданні комплексної допомоги ВПО, включаючи психологічну реабілітацію, розвиток соціальних зв'язків і інтеграцію в нове середовище.

Багато науковців також виділяють соціально-екологічну модель, яка підкреслює, що ефективна допомога ВПО повинна враховувати не лише потреби окремих осіб, але й вплив ширшого соціального та політичного середовища. Крім того, модель допомагає виявити системні бар'єри на шляху соціальної адаптації, такі як упереджене ставлення до ВПО в громаді недостатня кількість державних програм підтримки. Таким чином, впровадження соціально-екологічної моделі в практику роботи з ВПО сприяє розробці комплексних рішень, які акцентують увагу на соціальних взаємодіях на всіх рівнях.

Необхідно звернути увагу на важливості дотримання етичних принципів, які формують морально-етичні основи професійної діяльності. Згідно із Семигіною Т. В. виділяють такі глобальні принципи соціальної роботи: визнання гідності людини; сприяння правам людини; сприяння

соціальній справедливості; сприяння праву на самовизначення; сприяння праву на участь; повага конфіденційності та приватності; ставлення до людей як до цілісних індивідів; етичне використання технологій та соціальних медіа; професійна доброчесність [46]. Для встановлення довірчих відносин між соціальним працівником і клієнтом важливо дотримуватись прав і свобод людини, що є невід'ємною складовою ефективної практики. Етичні принципи набувають особливого значення в роботі з ВПО, оскільки ця категорія знаходиться у вразливому становищі.

Таким чином, ми бачимо, що соціальна робота з ВПО являє собою складний процес, що інтегрує різноманітні підходи та моделі, які залежать від конкретних обставин, потреб клієнтів та доступних ресурсів. Успішність цієї діяльності визначається здатністю спеціалістів адаптувати теоретичні концепції до практичних дій, враховуючи динамічні умови сучасного українського суспільства. Лише така робота може не тільки подолати кризові ситуації, але й сприяти розробці довгострокових рішень, які забезпечать стабільний розвиток суспільства та ефективне вирішення проблем, з якими стикаються переміщені особи.

Не менш важливо підкреслити, що дана тема потребує подальших наукових досліджень. Особливого значення набуває вивчення ефективності різних теоретичних моделей та аналіз результатів практики в динамічних ситуаціях. Це дозволить не лише вдосконалити існуючі підходи, але й розробити нові, що відповідатимуть сучасним викликам.

Висновок до першого розділу

Отже, в першому розділі було здійснено комплексний аналіз соціально-психологічної підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні. Проаналізувавши всю вищезазначену інформацію, можемо зробити наступні висновки:

Аналіз поняття ВПО свідчить про його складність та багатовимірність у правовому, соціальному та міжнародному контексті. Основними характеристиками внутрішньо переміщених осіб є їх вимушене переселення та збереження місця проживання в межах країни.

Відповідно до пункту 1.2., основними проблемами, з якими стикаються ВПО, були визначені труднощі з житлом та працевлаштуванням, які, в свою чергу, призводять до економічних проблем, відсутності доступу до соціальних та медичних послуг, а також психологічні наслідки вимушеного переміщення. Велика частина переселенців відчують емоційне виснаження, тривожність, депресію та соціальну ізоляцію.

Основу правового регулювання становлять Конституція України, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Закон «Про соціальні послуги» та інші нормативні акти, що гарантують ВПО право на житло, медичну допомогу, соціальні виплати, працевлаштування та психологічну підтримку. Окремі постанови Кабінету Міністрів України деталізують механізми реалізації цих прав, зокрема порядок реєстрації ВПО, надання фінансової допомоги та соціальних пільг.

Соціальна робота з ВПО є складним процесом, що вимагає інтеграції різних теоретичних підходів і моделей. В її основі лежить міждисциплінарний підхід, який враховує соціокультурні, ресурсні, психосоціальні та екологічні аспекти адаптації внутрішньо ВПО. Важливу роль у цій діяльності відіграють такі моделі, як підхід, орієнтований на сильні сторони, соціально-екологічна модель, кризове втручання та психосоціальна підтримка.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

2.1. Особливості реалізації соціальної підтримки ВПО в Україні: сучасний стан і проблеми

На сьогоднішній день держава намагається максимально швидко реагувати на виклики і проблеми, які пов'язані із соціальною підтримкою внутрішньо переміщених осіб, яка відіграє вирішальну роль у реалізації державної політики в бюджетній, соціальній та економічній сферах, особливо в сучасних умовах війни. ВПО потребують комплексної допомоги щодо адаптації до нових умов життя, соціальної реінтеграції та забезпечення своїх базових потреб.

В Україні ВПО отримують спеціальний правовий статус, що забезпечує їм певні права та соціальні гарантії. Це включає створення умов для їхньої адаптації та підтримки в нових життєвих обставинах, що є критично важливим для підтримки соціальної стабільності. Для отримання соціального захисту необхідно зареєструватися в Єдиній інформаційній базі даних, яка підтверджує статус ВПО. Слід зазначити, що цей статус є безстроковим, за винятком випадків, коли закон визначає інші обставини, що можуть вплинути на права цієї категорії осіб. Таким чином, реєстрація є важливим етапом, що забезпечує доступ до необхідної допомоги та стабільних умов життя для тих, хто змушений був залишити свої домівки. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб має характерні властивості. Вони можуть мати не лише статус ВПО, а й інший статус суб'єкта соціального забезпечення (пенсійного, по безробіттю, вагітності і догляду за дитиною, інвалідності тощо). Тобто, особа може бути пенсіонером і водночас мати статус ВПО, або ж отримувати допомогу по безробіттю чи інвалідності, залишаючись при

цьому внутрішньо переміщеною [4]. Це свідчить про те, що одна особа може мати декілька статусів, що надає їй можливість отримувати різні види соціальної підтримки одночасно.

Соціальна підтримка ВПО в Україні базується на державних та місцевих програмах, а також на законодавчих актах та ініціативах міжнародних організацій. Основними напрямками цієї підтримки є забезпечення житлом, надання матеріальної допомоги, медичних та освітніх послуг та психологічної підтримки. Проте, незважаючи на значні зусилля, існують труднощі в ефективному впровадженні цих заходів.

Таким чином, на практиці залишається низка невирішених питань. Реалізація підтримки ВПО часто ускладнюється через різноманітні проблеми, які потребують комплексного підходу та ефективних рішень. Узагальнити ці проблеми можна у таких категоріях:

- проблеми інституційно-організаційного характеру;
- проблеми, що стосуються нормативно-законодавчого забезпечення прав вимушених переселенців на соціальну підтримку;
- проблеми, пов'язані із фінансуванням заходів на підтримку ВПО, які передбачено у нормативно-правових актах [45].

Проблеми, що відносяться до першої категорії, охоплюють як функціонування державних і місцевих органів влади, так і взаємодію між усіма структурами, які відповідають за соціальну підтримку переселенців. Бюрократичні перешкоди пронизують усі рівні системи державної підтримки ВПО. Такі особи часто стикаються з цими труднощами під час реєстрації та отримання відповідного статусу і послуг. Процес оформлення документів вимагає значних витрат часу та зусиль. Додатково, для отримання соціальних виплат необхідно постійно оновлювати інформацію та проходити регулярні перевірки, що ускладнює життя переселенців. Відзначається також байдужість працівників державних установ у вирішенні проблем, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами. Така ситуація часто зумовлена підвищеним навантаженням на соціальних працівників, оскільки з початку

масового переміщення населення кількість звернень суттєво зросла, тоді як кількість працівників соціальних служб залишилася практично незмінною.

Серед проблем другої категорії варто особливо підкреслити, що юридичні документи часто не враховують усі труднощі, з якими стикаються ВПО. Нормативно-законодавчі акти мають розбіжності між собою та з деякими міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини. Важливість цієї проблеми особливо проявляється у процесі отримання пенсій для вимушених переселенців. Система, що існує на сьогодні, фактично обмежує їх у можливості вільно пересуватися, оскільки прив'язує до конкретного місця проживання на підконтрольній території. Це обмеження стосується навіть тих, хто перебуває на території, контрольованій Україною. Окрім того, розмір щомісячної адресної грошової допомоги, що надається для покриття витрат на проживання, включаючи комунальні послуги, часто не відповідає реальним потребам ВПО.

Наступна третя категорія вирізняється тим, що має декілька складників: по-перше, це відсутність запланованого фінансування у нормативно-законодавчих документах; по-друге, це недостатня прозорість у використанні коштів, що зумовлює ризики їх неефективного розподілу на підтримку ВПО; по-третє, передбачені обсяги фінансування програм підтримки ВПО не відповідають їх актуальним потребам.

За даними Павлюк Т.І. та Середницької Л.П. [37] розмір грошової допомоги, що надається внутрішньо переміщеним особам, часто є недостатнім для задоволення їх базових потреб, проте вона все ж відіграє важливу роль у підтримці тих, хто втратив житло, роботу та засоби для існування. Слід розуміти, що навіть ці незначні виплати створюють суттєве навантаження на державний бюджет. Тому фінансова підтримка повинна розглядатися переселенцями як тимчасова можливість для адаптації та відновлення їх економічного потенціалу. Важливо, щоб ВПО усвідомлювали свою відповідальність за раціональне використання цих коштів не лише перед собою, а й перед суспільством, державою та тими, хто її захищає.

Навресь А.Р. пропонує звернути увагу на те, що поряд із пасивними методами підтримки, такими як соціальні виплати, активні інструменти, що стимулюють переселенців до інтеграції в економічну діяльність країни, набувають важливого значення, особливо в сучасних умовах. Це включає в себе створення додаткової цінності на робочих місцях. Компенсація витрат роботодавцям на працевлаштування ВПО, а також відшкодування витрат на їхнє перенавчання і підвищення кваліфікації, сприяє їхньому залученню до суспільно корисної праці та зменшує відчуття залежності від державної підтримки [34].

Таким чином, проблеми соціальної підтримки та захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні значною мірою залежать від фінансування. Невеликий обсяг коштів, виділених на реалізацію відповідних програм, істотно ускладнює забезпечення житлом, можливостями працевлаштування, психологічною підтримкою та іншими важливими послугами для ВПО. Сьогодні питання фінансування є одним із найактуальніших, оскільки від його рівня залежить успішність соціальної інтеграції переселенців та їх здатність адаптуватися до нових умов життя.

Отже, з метою підвищення ефективності соціальної підтримки ВПО в Україні необхідно використовувати комплексний підхід щодо вдосконалення механізмів співпраці між державними структурами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Адаптація ВПО потребує не лише фінансової допомоги, а й розвитку соціальних послуг, адаптаційних програм та психологічної підтримки, що забезпечує їх повноцінну інтеграцію в нові громади.

2.2. Досвід міжнародних організацій у підтримці ВПО

Як і інші країни, що раніше входили до складу Радянського Союзу і зазнали військової агресії з боку російської федерації, Україна виявилася неготовою до самостійного вирішення проблеми вимушеного внутрішнього

переміщення населення. У зв'язку з цим, співпраця з міжнародними організаціями стала надзвичайно важливою для впровадження міжнародного досвіду та залучення зовнішнього фінансування для забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб.

Проблема вимушеного переселення має глобальний характер, і багато міжнародних організацій займаються розробкою програм соціальної підтримки для ВПО. Досвід цих організацій може бути надзвичайно корисним для України, яка стикається з серйозними викликами в інтеграції та підтримці мільйонів внутрішньо переміщених осіб. У цьому пункті ми дослідимо ключові напрямки їхньої діяльності, а також можливості та перспективи адаптації цього досвіду до українських реалій.

Характерною рисою надання гуманітарної допомоги Україні є те, що фінансування надходить не лише від міжнародних організацій, благодійних фондів та урядів іноземних держав, а також від окремих громадян цих країн. У поєднанні з потужним волонтерським рухом це свідчить про досить високий рівень солідарності громадян Європи та країн світу з українським народом [50].

У контексті дослідження міжнародної допомоги Україні, як зазначають Галина Луцишин та Ярина Завада [31], можна визначити основні фінансові інструменти: міжнародні інструменти кредитування (інвестиційне фінансування, переорієнтація наявних проєктів); міжнародне грантове фінансування (гранти особливо важливі у тих напрямках, де поставлена мета подолання проблем соціальної єдності, стабільності та примирення); міжнародна технічна допомога (фінансові та інші ресурси та послуги, що відповідно до міжнародних договорів України надаються донорами на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України) [31].

Основними напрямками, за якими здійснюється робота міжнародних донорів щодо ВПО в Україні, є:

- грошова допомога на придбання продуктів харчування, гігієнічних засобів, медикаментів і лікування;

- товарна допомога у вигляді наборів з продуктами харчування і гігієнічними засобами;
- допомога із фінансування тимчасового житла внутрішньо переміщеним особам;
- опіка дітьми ВПО, їх соціалізація, виховна та культурно-масова робота;
- програми з відновлення житла: допомога на проведення ремонтних робіт, допомога будівельними матеріалами, проведення відновлювальних робіт (більше стосується переселенців, що проживають на лінії розмежування);
- психологічна допомога ВПО, як індивідуального, так і групового характеру;
- працевлаштування та освіта: заходи із організації навчальних програм, програм підвищення кваліфікації, сприяння у працевлаштуванні;
- підтримка та розвиток малого та середньо бізнесу через грантові програми, юридичні консультації та підтримку і впровадження стартапів переселенців;
- підтримка економічної активності переселенців за допомогою впровадження соціального підприємництва [2].

Для забезпечення ефективної підтримки ВПО в Україні залучені такі міжнародні організації: Агенція ООН у справах біженців (UNHCR) [1], Дитячий фонд ООН (UNICEF) [12], Міжнародна організація з міграції (IOM) [32], Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC) [33], Норвезька рада у справах біженців NRC [35], Естонська рада у справах біженців [16] та інші.

Програми, що реалізуються міжнародними організаціями в Україні, демонструють широкий спектр і охоплюють різні сфери життя ВПО. Від забезпечення основних потреб до надання психосоціальної підтримки та правового захисту, ці ініціативи спрямовані на покращення умов життя ВПО та їх інтеграцію в суспільство. Нижче наведені приклади різних ініціатив [37]:

1. ЮНІСЕФ [12] у співпраці з Міністерством соціальної політики України надають багатоцільову грошову допомогу вразливим родинам із дітьми, які потерпають від війни та потребують фінансової підтримки для задоволення базових потреб.

Крім того, організація не обмежується лише фінансовою допомогою, а й надає освіту, медичні послуги та психосоціальну підтримку. Завдяки міжнародним партнерам, український уряд зміг збільшити фінансування соціального захисту на 5% впродовж 2021-2023 років. У державному бюджеті на 2024 рік на підтримку дітей та родин виділено 27,6 мільярда гривень, що на 3% перевищує показник минулого року та розраховано на понад 1,6 мільйона отримувачів [47].

2. Міжнародна організація з міграції (ІОМ) [32] виступає однією з ключових міжнародних установ, що надають підтримку внутрішньо переміщеним особам по всьому світу, зокрема в Україні. Її робота зосереджена на розробці стійких рішень для ВПО шляхом надання гуманітарної допомоги, сприяння соціально-економічній інтеграції, а також забезпечення правової підтримки та захисту.

3. Міжнародний Комітет Червоного Хреста [33] здійснюють фінансову допомогу малозабезпеченим сім'ям із постраждалих громад, незалежно від того виїхали вони чи залишилися в громаді.

4. Агентство ООН у справах біженців UNHCR [1], пропонує допомогу в розмірі 2220 гривень протягом трьох місяців на особу тим, хто покинув свої домівки через воєнні дії та зареєструвався як ВПО. Організація активно займається питаннями забезпечення житлом, наданням фінансової допомоги, юридичним супроводом та підтримкою у працевлаштуванні для ВПО. Серед основних напрямків їхньої роботи є розробка довгострокових програм соціальної інтеграції, які включають освітні ініціативи та психологічну підтримку.

5. Всесвітня продовольча програма ООН [8] - підтримує в першу чергу родини ВПО, надаючи допомогу у вигляді грошових переказів, ваучерів (сертифікатів) або продуктів харчування постраждалим.

6. Норвезька та Естонська рада у справах біженців [35;16] також допомагає ВПО незалежно від їхнього місця проживання і тим, хто залишається в районах, що постраждали від бойових дій. Сума виплат становить 2220 гривень на кожного члена родини протягом одного місяця. Загалом ці виплати триватимуть протягом трьох місяців.

Разом з тим, Єрмак О. та Мирошниченко А. [18] розглядають діяльність Програми розвитку ООН (ПРООН) у співпраці з урядами України й Іспанії, спрямовану на відбудову шкіл, пошкоджених внаслідок воєнних дій. Автори наголошують на важливості втілення таких проєктів для забезпечення безперервності освітнього процесу для дітей, які мешкають у постраждалих регіонах [18].

Таким чином, можна підкреслити, що завдяки програмам, які реалізують дані організації, ВПО отримують необхідну базову підтримку, включаючи житло, фінанси, соціально-психологічну допомогу та правовий захист. Така багатогранність є суттєвою для ефективного вирішення складних викликів, що постають перед особами, які перемістилися в межах країни.

Зіткнувшись із безпрецедентною кризою внутрішньо переміщених осіб, Україна має шанс істотно покращити свою систему підтримки, адаптуючи найкращі міжнародні практики. Дослідження та впровадження досвіду інших країн і міжнародних організацій дозволить Україні розробити ефективну та стійку систему допомоги для ВПО. Одним із ключових аспектів цього процесу є формування ефективної державної стратегії, яка враховує кращі міжнародні практики та адаптує їх до українських умов. Це включає не лише розширення програм фінансування для підтримки ВПО, але й оптимізацію механізмів надання послуг. Зокрема, впровадження цифрових технологій є критично важливим для покращення доступу до послуг, автоматизації процесів реєстрації та забезпечення прозорості у розподілі ресурсів.

Також необхідно залучати громадянське суспільство та місцеві громади до процесу інтеграції переселенців. Міжнародний досвід підтверджує, що успішна адаптація ВПО можлива лише за умови активної участі громади, до якої вони належать. Тому слід розширювати програми соціальної згуртованості, волонтерські ініціативи та освітні заходи, які допоможуть подолати упередження та зміцнити соціальну єдність.

Додатково, одним із напрямків є підтримка економічної незалежності внутрішньо переміщених осіб. Це передбачає не лише програми професійного навчання та мікрофінансування, а й розробку стимулів для роботодавців, які готові працевлаштовувати переселенців. Введення податкових пільг, грантових ініціатив та інших інструментів може сприяти збільшенню зайнятості ВПО.

Отже, досвід міжнародних організацій свідчить про ефективність комплексного підходу в роботі з ВПО, який поєднує гуманітарну допомогу з програмами розвитку та інтеграції. Україна має великий потенціал для впровадження цих практик, зокрема через розширення програм професійного навчання, підтримки в сфері житлово-комунальних послуг та психологічної допомоги. Зміцнення співпраці з міжнародними партнерами та впровадження сучасних механізмів підтримки можуть не лише поліпшити умови життя ВПО, але й сприяти їх успішній інтеграції в українське суспільство.

2.3. Національні програми підтримки ВПО

Різке зростання кількості осіб, які були змушені залишити свої домівки внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році, виявило ряд проблем у сфері соціального забезпечення, які вимагають термінових змін. Державні соціальні служби були неготовими до адаптації своїх програм до нових викликів, що призвело до значного навантаження на управлінську систему та появу її бюрократичної неефективності.

Нездатність соціальних служб швидко реагувати на масовий потік переселенців, що проявилася у труднощах з реєстрацією, отриманням

допомоги та дефіцитом фахівців соціальної роботи, стала серйозним викликом, який вимагав від держави термінових і ефективних дій, зокрема впровадження програм підтримки для ВПО.

На наш погляд, ініційована Урядом соціальна підтримка для внутрішньо переміщених осіб охоплює такі основні напрями:

- Державні виплати та фінансова підтримка
- Житлова підтримка
- Економічна інтеграція та підтримка зайнятості.

Для забезпечення фінансової стабільності внутрішньо переміщених осіб, надається щомісячна грошова допомога. Ці кошти можуть бути використані для покриття основних витрат, таких як харчування, одяг та інші необхідні речі. Розмір допомоги становить 2 000 гривень на місяць для дорослих та 3 000 гривень на місяць для дітей та осіб з інвалідністю. Виплати є тимчасовими і можуть змінюватися в залежності від економічної ситуації та потреб ВПО.

26 січня 2024 року Уряд ухвалив Постанову № 94, щоб продовжити виплати на проживання внутрішньо переміщеним особам та іншим найбільш вразливим групам населення, які цього найбільше потребують. Відповідно до постанови, виплата допомоги на проживання для ВПО, у яких з 1 січня 2024 року закінчився шестимісячний термін, була автоматично продовжена до 1 березня 2024 року [11]. Це вказує на те, що особам, які вже отримували цю допомогу, не потрібно повторно звертатися до соціальних служб. Дана постанова слугує прикладом того, як державна підтримка для ВПО адаптується до їхніх реальних потреб, що сприяє наданню ефективної цільової соціальної допомоги.

Одним із важливих інструментів державної фінансової допомоги громадянам України стала програма «Підтримка», реалізована через мобільний додаток «Дія». Вона була запроваджена у 2021 році в період пандемії COVID-19, проте після початку повномасштабного вторгнення її функціонал було розширено, зосередивши увагу на допомозі постраждалим

від війни, включаючи ВПО. У рамках оновленої програми українці отримали можливість отримати одноразову грошову виплату в розмірі 6 500 гривень на одну особу [17]. Інноваційною особливістю цієї програми є те, що держава вперше реалізувала масовий цифровий інструмент для надання цільової допомоги в умовах війни. Це сприяло усуненню зайвих бюрократичних процедур, полегшенню процесу отримання допомоги та забезпеченню прозорості у виплатах.

Згідно з даними, наданими Міністерством цифрової трансформації України, на кінець березня 2022 року кількість заявок на одержання зазначеної допомоги перевищила 4 мільйони. При цьому фактичні виплати були здійснені для 2,7 мільйона осіб на загальну суму 17,9 мільярда гривень [36].

Разом з тим, уряд реалізував програму «Зимової єПідтримки», яка була ініційована Президентом України Володимиром Зеленським, для надання соціальної підтримки громадянам у складний зимовий період. Вона надала можливість кожному громадянину отримати одноразову виплату в розмірі 1000 гривень у період з 1 грудня 2024 року по 28 лютого 2025 року. Кошти можна було витратити на життєво необхідні потреби, такі як оплата комунальних послуг, мобільного зв'язку, ліків, культурні послуги та інше [25].

Слід підкреслити, що впровадження програми «єПідтримка» для внутрішньо переміщених осіб стало яскравим прикладом успішного поєднання державної соціальної політики та цифрових технологій, що забезпечує швидку реакцію на кризові ситуації та підтримку населення в умовах війни.

Питання житла є одним із найкритичніших для ВПО, оскільки воно часто пов'язане з труднощами в оренді та високими цінами на нерухомість. Відсутність стабільного і безпечного житла негативно позначається на їхньому добробуті, психологічному стані та можливостях повернення до нормального життя. Тому впровадження ряду програм, що орієнтовані на

забезпечення житлових потреб цієї категорії громадян, стали ініціативою уряду, спрямованою на короткострокове та довгострокове вирішення проблеми.

«Прихисток» став одним із найбільш відомих і масових державних волонтерських проєктів, що мав на меті з'єднати людей, які шукають житло, з тими, хто готовий його надати. Цей проєкт був започаткований у перший день широкомасштабного вторгнення. У рамках цієї ініціативи держава запровадила механізм компенсації витрат для власників житла, які приймають внутрішньо переміщених осіб. За цей період проєкт допоміг знайти тимчасове житло для понад 1 мільйона українців [39].

У деяких регіонах України реалізувалися програми, які мали на меті створення тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб. Це передбачало зведення модульних містечок та соціального житла, що забезпечувало базові умови для тимчасового проживання переселенців.

Ще одним елементом державної політики підтримки є субсидія на оренду житла для ВПО, які покинули або втратили свої домівки. Вона допомагає забезпечити соціальну стабільність та інтеграцію в нові громади. Сума субсидії розраховується індивідуально, з урахуванням розміру орендної плати, витрат на комунальні послуги та доходів усіх членів сім'ї [15].

А також, з метою довгострокового забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб в Україні реалізується програма пільгового кредитування для купівлі житла. ВПО мають можливість отримати кредити на вигідних умовах через Державну іпотечну установу або інші державні ініціативи. Ці кредити пропонуються під низькі відсотки на тривалий термін, з можливістю часткового фінансування з державного бюджету.

Не менш важливим є відзначити підтримку держави щодо економічної інтеграції та створення можливостей для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Включення ВПО до економічної сфери життя не тільки зменшує навантаження на державний бюджет, але й сприяє їхній фінансовій незалежності та можливостям для самореалізації.

Визначальною інституцією, що сприяє зайнятості ВПО, є Державна служба зайнятості України. Вона надає даній категорії населення певний перелік послуг, серед яких: допомога у пошуку роботи (включаючи підтримку в написанні резюме та доступ до актуальних вакансій); організація професійного навчання; можливість отримання ваучера на навчання; а також надання грантів для започаткування або розвитку наявного бізнесу. Зокрема, йдеться про грантовий проєкт «Власна справа», який дозволяє отримати від 50 до 250 тисяч гривень для реалізації підприємницької ідеї [58].

На додаток до цього, служба зайнятості надає фінансову підтримку роботодавцям, які приймають на роботу ВПО, компенсуючи витрати на оплату праці або створення нових робочих місць.

Крім послуг служби зайнятості, внутрішньо переміщені особи мають можливість скористатися програмою «єРобота», яка пропонує мікрогранти для започаткування або розвитку власного бізнесу. Це дозволяє внутрішньо переміщеним особам реалізувати свій підприємницький потенціал і створювати робочі місця не тільки для себе, але й для інших [19].

Отже, національні програми підтримки ВПО в Україні включають різноманітні напрямки, які сприяють фінансовій, житловій та соціально-економічній інтеграції переселенців. Вони доповнюють одне одного, утворюючи цілісну систему, що сприяє створенню гідних умов життя для ВПО. Проте, їхня ефективність значною мірою залежить від адаптації до сучасних викликів, прозорості реалізаційних механізмів та тісної співпраці між державою, міжнародними організаціями, громадським сектором і бізнесом. Подальше вдосконалення цих програм допоможе забезпечити повноцінну інтеграцію ВПО в українське суспільство та їхній внесок в економічний і соціальний розвиток країни.

2.4. Аналіз динаміки змін у системі соціальної підтримки ВПО в Україні 2014-2025 рр.

Починаючи з 2014 року, Україна активно розвивала механізми соціальної підтримки для внутрішньо переміщених осіб. Проте повномасштабне вторгнення 2022 року поставило перед державою нові, безпрецедентні виклики. У зв'язку зі стрімким зростанням кількості ВПО, система соціальної підтримки зазнала значних змін, перейшовши від надання мінімальної допомоги до розробки комплексних програм, які спрямовані на довгострокову інтеграцію переселенців у громади.

Дослідження динаміки цих змін дає можливість прослідкувати еволюцію державної політики, удосконалення механізмів підтримки та зростання потреб ВПО як нової, особливо вразливої категорії населення. Для глибшого розуміння цих змін, ми можемо розглянути їх у розрізі наступних етапів:

Перший етап (2014–2015 рр.) можна вважати початком створення державної підтримки для внутрішньо переміщених осіб. У цей період Україна вперше зіткнулася з необхідністю терміново реагувати на запити сотень тисяч громадян, які втратили свої домівки й були змушені шукати безпечні регіони для проживання.

В умовах надзвичайної ситуації пріоритетом була гуманітарна допомога задля забезпечення базових потреб населення. Разом з тим, у липні 2014 року Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка було оперативно оцінено ситуацію та потреби ВПО. Результати цієї оцінки, отримані через аналіз інтернет-ресурсів та проведення трьох фокус-груп, свідчили про відносну забезпеченість базових потреб виживання (таких як дах над головою, їжа, одяг, безпека, первинна медична допомога, можливість отримання державної соціальної допомоги та допомога у пошуку роботи), а також наявність певної соціальної підтримки. [3]. Однак незабаром стало

очевидно, що ця проблема є тривалою та вимагає законодавчого врегулювання.

Саме тому в жовтні 2014 року було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який став першим системним документом, що визначив правовий статус ВПО, закріпив їхні права та гарантії, а також виділив основні напрямки державної політики у сфері соціального захисту та підтримки цієї категорії населення [22].

Також, одним із важливих заходів стало введення обов'язкової реєстрації ВПО, яка стала необхідною умовою для отримання державної допомоги та соціальних послуг [13]. Крім того, була запроваджена адресна допомога для покриття витрат на житло та комунальні послуги, що суттєво полегшило життя переселенців.

Протягом 2016-2019 років (другий етап) спостерігалися поступові зміни в державній політиці, що стосується підтримки ВПО. Після 2016 року, коли масове внутрішнє переміщення населення зупинилося, а інтенсивність бойових дій зменшилася, темпи вимушеної внутрішньої міграції значно знизилися. У зв'язку з цим, громадські організації зосередили свої зусилля на інтеграції ВПО, які вже адаптувалися до нових умов життя, а також на створенні можливостей для їхньої економічної незалежності [51].

У цей час держава активно створювала та реалізовувала програми психологічної підтримки, які були націлені на подолання травматичного досвіду та відновлення емоційного стану внутрішньо переміщених осіб. Крім того, надавалися юридичні консультації та допомога в працевлаштуванні, а також активно вирішувалися питання житла.

Тобто, основним викликом цього етапу стало усвідомлення тривалості проблеми внутрішнього переміщення населення та неможливість обмежитися лише короткостроковими заходами. Державні структури та місцева влада почали шукати рішення для забезпечення довгострокової соціально-економічної адаптації переселенців і створення їм умов для нормального життя.

Одним із ключових досягнень третього періоду (2020-2021 рр.) стало активне впровадження цифрових технологій у процеси обліку та підтримки ВПО. Це було зроблено з метою спрощення бюрократичних процедур, зменшення корупційних ризиків та підвищення ефективності соціальних програм.

До впровадження цифрових інструментів, внутрішньо переміщені особи змушені були проходити складну процедуру отримання паперових довідок, що часто ставало на заваді отриманню доступу до соціальних послуг. У 2020 році, з появою цифрової довідки ВПО в застосунку «Дія», ситуація покращилася. Тепер, маючи цифрову версію документа, яка має таку ж юридичну силу, як і паперова, ВПО можуть швидко та зручно підтверджувати свій статус, що значно спрощує процеси реєстрації та отримання необхідних послуг, зменшуючи бюрократичне навантаження.

До того ж, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2020 року № 266, у зв'язку з пандемією COVID-19 на період дії карантину та протягом 30 днів після його завершення було внесено такі зміни: скасовано окремі положення щодо обліку ВПО; заборонено скасування довідки ВПО; спрощено умови отримання соціальних виплат, зупинено перебіг строків виконання зобов'язань; заборонено припинення видаткових операцій у «Ощадбанку» через непроходження фізичної ідентифікації [42]. Завдяки цим змінам була забезпечена соціальна підтримка для внутрішньо переміщених осіб у час карантинних обмежень, що дозволило знизити ризики втрати допомоги через адміністративні або процедурні бар'єри.

В цілому, даний етап можна охарактеризувати як етап модернізації системи соціального захисту ВПО, що створив необхідне підґрунтя для подальшого розвитку державної політики у цій сфері.

Повномасштабне вторгнення призвело до різкого зростання кількості ВПО, що стало початком четвертого етапу (2022-2025 рр.) у розвитку

системи соціальної підтримки, який відрізняється терміновим реагуванням та пошуком інноваційних підходів.

На цьому етапі, так само як і на третьому, продовжується активне використання цифрових сервісів, зокрема можливості оформлення довідки ВПО за допомогою мобільного додатку «Дія». Більш того, важливим кроком у забезпеченні стабільності та підтримки українців в умовах війни стало запровадження масштабних програм соціальної підтримки. Серед них особливо виділяються «єПідтримка», «єВідновлення», «єРобота» та «Прихисток», які також доступні через мобільний додаток «Дія». Цей додаток значно спростив процес подання заявок, надаючи швидкий і зручний доступ до інформації про статус, необхідні документи та інші важливі деталі.

Зокрема, ВПО отримували систематичні фінансові виплати, мали можливість оформити субсидії на оренду житла та брали участь у програмах доступного кредитування для придбання власного житла. Разом з тим, держава активно сприяла працевлаштуванню переселенців, організовуючи безплатні курси перекваліфікації та надаючи пільги для роботодавців, які наймали ВПО.

Важливу роль у підтримці ВПО відіграла співпраця України з міжнародними організаціями такими як Агенство ООН у справах біженців (UNHCR), Міжнародна організація з міграції (IOM), Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC) і т.д. Ця співпраця дозволила Україні суттєво розширити можливості соціальної підтримки ВПО та покращити її якість та ефективність. Важливим елементом цієї взаємодії стало не лише залучення фінансових ресурсів, але й впровадження найкращих міжнародних практик у галузі психологічної підтримки, соціального захисту та гуманітарної допомоги.

Окремий напрямок діяльності з ВПО полягав у створенні Центрів допомоги в регіонах. Ці центри стали основними установами, які забезпечують юридичні консультації, допомогу в працевлаштуванні,

психологічну підтримку та надають інформацію про доступні державні та міжнародні програми.

Загалом, протягом цього часу відбулася системна зміна в державній політиці щодо ВПО, яка включала як швидке реагування на термінові потреби, так і довгострокові програми, що сприяли їхній адаптації, працевлаштуванню та інтеграції в громади.

Підсумовуючи, можемо сказати, що перший етап був періодом екстреного реагування, коли держава лише починала формувати підходи до системної підтримки ВПО. На відміну від нього, другий етап був спрямований на інтеграцію ВПО в місцеві громади, що стало кроком вперед у порівнянні з початковою фазою. На третьому етапі було досягнуто значного прогресу в цифровізації послуг, що зробило їх більш доступними та зручними для користувачів. І зрештою, четвертий етап став періодом суттєвих змін у державній політиці стосовно внутрішньо переміщених осіб, демонструючи помітний розвиток у порівнянні з попередніми етапами.

Висновок до другого розділу

На підставі проведеного аналізу можемо зробити висновок, що дослідження програм соціальної підтримки ВПО в Україні та світі показало те, що державна політика в цій галузі зазнала суттєвих змін. У зв'язку зі збільшенням кількості переселенців та змінами в соціально-економічних умовах, уряд змушений був адаптувати наявні механізми соціального захисту та розробити нові програми для задоволення основних потреб ВПО.

На початковому етапі в Україні, як і в багатьох інших країнах, що стикалися з подібними ситуаціями вимушеного переселення, переважали заходи екстреної допомоги. Згодом, спираючись на міжнародний досвід, уряд України почав впроваджувати більш системні та комплексні програми, зокрема в напрямку цифровізації, посилення фінансової та психологічної підтримки, а також реалізації житлових і економічних програм. Однак, залишаються проблеми, пов'язані з бюрократичною складністю процедур,

недостатньою інтеграцією ВПО у громади та труднощами у забезпеченні довгострокових рішень у сфері житла.

Міжнародні організації стали важливими партнерами у підтримці ВПО, пропонуючи не тільки матеріальну допомогу, але й обмінюючись найкращими практиками у сфері соціального захисту. Україна може ефективно адаптувати такі важливі аспекти міжнародного досвіду, як фінансова підтримка малого бізнесу ВПО, посилення соціальних гарантій, інтеграція в ринок праці та розширення психологічної допомоги. А динаміка змін у системі соціальної підтримки ВПО в Україні протягом 2014-2025 років демонструє поступовий перехід від екстреної гуманітарної допомоги до створення стійкої системи підтримки ВПО.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ В КОНТЕКСТІ ПРОФІЛАКТИКИ НА АДАПТАЦІЮ ВПО

3.1. Оцінка рівня соціальної адаптації ВПО в сучасних умовах

Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб є нагальною проблемою в сучасній Україні через збройний конфлікт та значне переміщення населення. Цей процес містить не тільки зовнішнє пристосування до нових обставин, а й глибоку внутрішню психологічну трансформацію, що передбачає відновлення почуття безпеки, інтеграцію в суспільство, налагодження соціальних зв'язків та повернення до активного життя. Низький рівень адаптації, у свою чергу, здатний викликати емоційне вигорання, відчуженість від соціуму, підвищену тривожність, погіршення якості життя та інші руйнівні явища.

Для визначення рівня соціальної адаптації ВПО у сучасних умовах було проведено емпіричне дослідження, яке базувалося на комплексному підході до оцінки адаптаційних процесів. Дослідження спрямовано на визначення найвразливіших сфер життєдіяльності ВПО та виявлення дезадаптивних проявів у фізичній, емоційній та поведінковій сферах.

Відповідні дані були зібрані за допомогою онлайн-опитування, створеного в сервісі «Google Форма». Такий формат дозволив забезпечити анонімність респондентів, зручність у проходженні опитування, а також оперативність отримання інформації. Загалом в опитуванні взяли участь двадцять осіб із числа внутрішньо переміщених, які надали добровільну згоду на участь у дослідженні.

Для комплексної оцінки рівня соціальної адаптації ВПО було застосовано два взаємодоповнювальні діагностичні інструменти, які дозволили охопити різні аспекти адаптаційного процесу:

1. Методика оцінки якості життя за суб'єктивною шкалою задоволеності (див. Додаток А), яка дозволяє визначити індивідуальні оцінки респондентів стосовно різних сфер їхнього життя. Респондентам пропонувалося оцінити ступінь власної задоволеності життям на момент опитування за шкалою від 1 до 7, де 1 бал відповідав повній незадоволеності, а 7 балів - цілковитій задоволеності.

За допомогою цієї методики було визначено загальний індекс задоволеності життям, котрий показує середню оцінку суб'єктивного сприйняття якості життя ВПО у теперішньому часі. Обчислення цього індексу відбувається шляхом підсумовування відповідей респондентів за усіма десятима пунктами опитування з подальшим поділом суми на кількість запитань. Отримане значення дозволяє охарактеризувати рівень загальної задоволеності життям за такими рівнями: 1,0 – 2,4 – критично низький рівень; 2,5 – 3,4 – низький рівень; 3,5 – 4,4 – нижче середнього; 4,5 – 5,4 – середній рівень; 5,5 – 6,4 – вище середнього; 6,5 – 7,0 – високий рівень задоволеності життям.

Окрім загального показника, також були обчислені часткові індекси задоволеності різними сферами життя, що дало змогу більш детально проаналізувати адаптаційний потенціал особистості за окремими сферами:

- Індекс фізичного благополуччя визначається на основі відповіді респондента на друге запитання опитування, що стосується рівня задоволеності станом власного здоров'я.

- Матеріально-побутовий індекс розраховується як середнє значення балів за третім та шостим питанням, які охоплюють оцінку житлових умов та матеріального становища особи.

- Індекс соціальних відносин обчислюється як середнє арифметичне відповідей на четверте і десяте запитання, які стосуються задоволеності стосунками в родині, з друзями та знайомими.

- Індекс самореалізації формується шляхом усереднення оцінок, отриманих за п'ятим, шостим, восьмим та дев'ятим питаннями, що

відображають суб'єктивне сприйняття власних досягнень, соціального становища, задоволеності зайнятістю та можливостями розвитку й самореалізації.

Такий широкий діапазон показників дозволив здобути цілісну картину суб'єктивного сприйняття ВПО власного життя в умовах вимушеного переміщення. Таким чином, застосування цієї методики дало змогу комплексно оцінити не лише загальний рівень задоволеності життям у переміщених осіб, а й виявити як сильні, так і проблемні аспекти їхньої адаптації, що є надзвичайно важливим у контексті створення соціально-психологічних програм підтримки.

2. Методика дослідження соціальної адаптованості (див. Додаток Б), спрямована на визначення рівня соціально-психологічної адаптації шляхом аналізу емоційного стану та поведінкових проявів респондентів.

Її інструментарій включає 25 тверджень, на які учасники надавали відповіді, обираючи один з варіантів: «Так» (що оцінювалося в 1 бал) або «Ні» (що відповідало 0 балам). Твердження охоплювали широкий спектр симптомів дезадаптації, включаючи фізіологічні прояви (нудота, тремор рук, пітливість), емоційні реакції (тривожність, страхи, плаксивість), когнітивні порушення (проблеми концентрації уваги) та поведінкові особливості (уникнення труднощів, соціальна сором'язливість).

Принцип оцінювання полягав у тому, що чим більше тверджень респонденти вважали для себе відповідними, тим нижчим був рівень їхньої соціальної адаптації, а саме: 0–5 балів – високий рівень соціальної адаптації; 6–10 балів – середній рівень; 11–15 балів – знижений рівень; 16–20 балів – низький рівень; 21–25 балів – критично низький рівень соціальної адаптації.

Для більш детального аналізу результати респондентів також було розподілено згідно з п'ятьма ключовими блоками симптомів, кожний з яких репрезентує окремий аспект дезадаптації:

- Соматичні прояви (питання № 1, 2, 5, 8, 9, 10) містять фізіологічні симптоми, такі як нудота, втома, тремор рук, підвищене потовиділення, відчуття постійного голоду та проблеми зі шлунком.
- Когнітивні порушення (питання №3, 11, 18, 23) включають труднощі з концентрацією уваги, порушення сну, відчуття постійної напруги та метушливості.
- Емоційна нестабільність (питання № 4, 6, 12, 13, 14, 16, 17) проявляється у вигляді підвищеної тривожності, емоційної лабільності, надмірної чутливості, схильності до дратівливості та сльозливості.
- Самооцінка та самосприйняття (питання №15, 20, 21) відображають проблеми із самооцінкою, відчуття неповноцінності, непотрібності, сором'язливості та невпевненість у собі.
- Стратегії подолання (питання № 7, 19, 22, 24, 25) вказують на характер копінг-стратегій, зокрема схильність до уникання труднощів, домінування песимістичного світогляду, наявність страхів і нічних жахів.

Відповідно, загальна оцінка, отримана за цією методикою, дозволяє оцінити адаптаційний потенціал особи, а також виявити основні психоемоційні труднощі, які можуть перешкоджати успішній інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове середовище. А аналіз за блоками симптомів є суттєвим для планування подальших соціально-психологічних інтервенцій та надання адресної підтримки.

Отже, обидві методики є валідними, надійними та пристосованими до умов теперішнього українського соціуму. Вони дозволяють не лише оцінити зовнішні ознаки адаптації, а й виявити внутрішній психоемоційний стан людей, які пережили вимушене переміщення. Комплексне застосування цих методик забезпечує детальнішу картину щодо адаптаційного потенціалу та потреби у соціально-психологічній підтримці.

3.2. Аналіз результатів дослідження рівня соціальної адаптації ВПО

На підставі здійсненого емпіричного дослідження рівня соціальної адаптації, в котрому взяли участь 20 внутрішньо переміщених осіб, було виконано кількісний та якісний аналіз отриманих результатів відповідно до описаних методологічних засад у попередньому пункті.

У рамках першої методики оцінювання якості життя, респонденти визначили рівень власної життєвої задоволеності. Кожний з них оцінив конкретні сфери свого життя за 7-бальною шкалою. На основі отриманих відповідей було розраховано загальний індекс задоволеності життям для кожного учасника. Отримані результати дали змогу зробити узагальнений розподіл опитаних за рівнями задоволеності, представлений у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Рівень загальної задоволеності життям серед ВПО

Рівень задоволеності	Індекс (діапазон)	Кількість осіб	Відсоток (%)
Критично низький	1,0 – 2,4	1	5%
Низький рівень	2,5 – 3,4	1	5%
Нижче середнього	3,5 – 4,4	5	25%
Середній рівень	4,5 – 5,4	6	30%
Вище середнього	5,5 – 6,4	5	25%
Високий рівень	6,5 – 7,0	2	10%
Усього		20 осіб	100%

Одержані результати демонструють, що найбільша частка ВПО (30%) перебуває на середньому рівні задоволеності життям, що вказує на відносну стабільність у сприйнятті власного життя за умов адаптації. Поряд з тим,

значна частина респондентів (35%) має показники, що варіюються від нижче середнього до критично низького рівня, що вказує на ймовірні труднощі в подоланні стресових обставин та потребу в додатковій підтримці. Слід також відзначити, що 35% респондентів оцінюють своє життя як високе або вище середнього, що свідчить про наявність позитивних адаптаційних ресурсів.

У табл. 3.2 наведено середні часткові індекси задоволеності життєвими сферами серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО), котрі брали участь у дослідженні. Результати обчислені на підставі відповідей респондентів за суб'єктивною шкалою задоволеності якістю життя, яка охоплює різноманітні аспекти особистісного функціонування та соціальної адаптації.

Фізичне благополуччя оцінювалося на основі задоволення станом здоров'я (2-ге питання опитувальника). Середній показник у цій галузі склав 4,9 бала за 7-бальною шкалою, що інтерпретується як середній рівень задоволеності. Це показує те, що більшість опитаних не мають виражених проблем зі здоров'ям, проте й не демонструють високого рівня задоволення фізичним станом.

Матеріально-побутова сфера, що включає оцінку житлових умов (3-тє питання) та матеріального становища (6-тє питання), продемонструвала найменший індекс серед усіх проаналізованих сфер – 4,3 бали, що відповідає нижче середнього рівню задоволення. Це може свідчити про проблеми ВПО у задоволенні базових матеріальних потреб та в організації комфортного життя на новому місці проживання, що є звичним для умов вимушеного переміщення.

Сфера соціальних відносин (4-тє та 10-тє питання), що включає оцінку стосунків з членами сім'ї, приятелями та знайомими, виявила найбільший показник – 5,1 бали, що відповідає середньому рівню задоволення. Це свідчить про збереження чи налагодження важливих соціальних зв'язків, які слугують підтримкою для особистості у процесі адаптації до нових життєвих обставин.

Індекс самореалізації, який розраховується на основі відповідей на запитання про задоволеність власними досягненнями, соціальним статусом, зайнятістю та перспективами особистісного розвитку (запитання 5, 7, 8, 9), становив 4,9 бала, що теж відповідає середньому рівню задоволеності. Це вказує на певний адаптаційний потенціал особистості, а також на прагнення переміщених осіб до збереження або відновлення відчуття ефективності та значущості в соціумі.

Таблиця 3.2

**Середні часткові індекси задоволеності за життєвими сферами
ВПО**

Життєва сфера	Середній індекс	Рівень задоволеності
Фізичне благополуччя	4,9	Середній
Матеріально-побутова сфера	4,3	Нижче середнього
Соціальні відносини	5,1	Середній
Самореалізація	4,9	Середній

У цілому аналіз табл. 3.2 показує, що ВПО щонайменше задоволені своїм матеріальним становищем існування, тоді як соціальні зв'язки залишаються порівняно стабільними й підтримуючими. Помірний рівень задоволеності фізичним станом та можливостями самореалізації також вказує на наявність ресурсів для відновлення повноцінного функціонування, однак потребує додаткової підтримки, особливо у сферах, що стосуються матеріального добробуту.

Соціальна адаптація є необхідною передумовою вдалої інтеграції особистості в нове соціальне оточення, особливо в умовах змін, стресових обставин або кризових ситуацій. Здатність долати труднощі, підтримувати емоційний баланс та будувати соціальні зв'язки — все це визначає адаптованість людини до умов навколишнього середовища.

Для того, щоб оцінити поточний стан соціальної адаптації ВПО, ми провели дослідження за допомогою другої методики дослідження соціальної адаптованості, результати якого узагальнено в таблиці 3.3. Визначення рівнів пристосування відбувалося за шкалою з п'яти категорій, що варіювалися від високого до критично низького показника. Варто підкреслити, що оцінювання здійснювалося за кількістю зафіксованих позитивних відповідей, які свідчили про наявність ознак дезадаптації.

Таблиця 3.3

Оцінка рівня соціальної адаптації серед ВПО

Рівень соціальної адаптації	Індекс (діапазон)	Кількість осіб	Відсоток (%)
Високий рівень	0-5 балів	1	5%
Середній рівень	6-10 балів	4	20%
Занижений рівень	11-15 балів	8	40%
Низький рівень	16-20 балів	6	30%
Критично низький рівень	21-25 балів	0	0%
Усього		20 осіб	100%

Під час аналізу даних ми побачили, що найбільша група респондентів (40%) показала знижений рівень соціальної адаптації, набравши 11–15 балів. Це означає, що у чималій частині опитаних присутні окремі ознаки дезадаптації, які можуть виявлятися у вигляді посиленої тривожності, емоційного напруження, труднощів із зосередженням уваги або прагнення уникати соціальних контактів. Здебільшого, понижений рівень адаптації притаманний для осіб, які ще зберігають часткову здатність до пристосування, але котрим вже потрібна професійна підтримка фахівця.

Крім того, у 30% респондентів виявлено низький рівень соціальної адаптації (16–20 балів). Це свідчить про значні труднощі у взаємодії з

оточенням, що може виявлятися соматичними симптомами (пітливість, тремор, проблеми зі сном), емоційною нестабільністю (дратівливість, плаксивість), а також низькою впевненістю в собі та уникненням нових соціальних обставин. Для цієї групи необхідні цілеспрямовані реабілітаційні заходи та психосоціальна підтримка.

Середній рівень пристосування (6–10 балів) виявили 20% опитаних. Для них властива відносна стабільність емоцій та суспільної взаємодії, хоча зрідка можуть виникати тривожність, перепади настрою або невеликі труднощі у взаєминах. Зазвичай, ці особи дають собі раду з буденними проблемами, але можуть потребувати короткочасної підтримки в періоди скрутних станів.

Високий рівень соціальної адаптації (0–5 балів) зафіксовано лише в одного респондента (5% від загальної кількості). Цей результат підкреслює наявність у цієї особи розвинених адаптаційних механізмів, виражену здатність до саморегуляції, активну соціальну позицію та високу психологічну стійкість. Такі індивіди успішно справляються зі стресовими ситуаціями та легко інтегруються в нове соціальне середовище.

Радісним є те, що серед усіх учасників вивчення не виявлено жодного респондента з критично низьким рівнем адаптації (21–25 балів). Ця відсутність засвідчує, що серед респондентів немає осіб, які б мали гостро виражені ознаки соціальної дезадаптації, що вимагали б негайної допомоги у кризових ситуаціях.

Аби краще збагнути характер соціальної дезадаптації ВПО, було проведено докладний аналіз симптомів, згрупованих у п'ять тематичних блоків. Ці блоки охоплюють різні аспекти дезадаптації, починаючи від фізіологічних реакцій та закінчуючи особливостями поведінки й само сприйняття (табл. 3.4).

У рамках аналізу, першим розглядався блок соматичних проявів, який охоплював 6 питань, що відображали фізіологічні симптоми стресу. Серед них були такі ознаки, як нудота, знесилення, тремтіння рук, підвищене

потовиділення та проблеми з травленням. За цим блоком було зафіксовано середній бал 1,8 з 6 можливих. Варто відзначити, що тільки 30% респондентів (тобто 6 осіб) мали виражені соматичні симптоми (що означає 3 чи більше позитивних відповідей). Це дозволяє зробити висновок, що хоча фізіологічні реакції присутні у деякої частини опитаних, вони не є визначальними у загальній картині соціальної дезадаптації.

Далі йде аналіз блоку когнітивних порушень, що вмещав 4 запитання, які стосувалися порушень зосередження уваги, сну, внутрішньої напруги та метушливості, показав найвищий рівень когнітивної дезадаптації. Середній показник за цим блоком склав 2,35 з 4 можливих, при цьому 80% учасників опитування (16 осіб) виявили суттєві когнітивні труднощі. Ці дані можуть свідчити про значне перенапруження, перевантаження адаптаційних механізмів організму та складнощі з ефективною обробкою інформації, викликані постійним стресом.

Сім питань блоку, присвяченого емоційній нестабільності, виявляли такі прояви, як тривожність, плаксивість, роздратованість, мінливість настрою та загальну емоційну нестійкість. Із середнім балом 4,65 цей блок засвідчив високий рівень емоційного навантаження. 75% учасників опитування (15 осіб) підтвердили наявність щонайменше 4 з перелічених симптомів. Це свідчить про високу емоційну нестабільність, котра є частиною процесу соціальної дезадаптації та значно впливає на психоемоційний стан ВПО.

Наступний блок присвячено самооцінці та самосприйняттю. Він містив 3 питання, спрямовані на виявлення проблем із самооцінкою, невпевненості, а також відчуття власної непотрібності чи меншовартості. Середній бал у цьому блоці становив 1,45. Разом з тим, 55% респондентів (11 осіб) виявили наявність значних труднощів у сфері самосприйняття. Цей показник є надзвичайно важливим, оскільки знижена самооцінка здатна заважати процесу соціальної інтеграції та активному використанню нових можливостей.

Останній блок, стратегії подолання (копінг-стратегії), містив 5 питань, що розкривали поведінкові реакції на стрес, зокрема схильність до уникнення проблем, песимістичне мислення, наявність страхів та нічних кошмарів. Середній бал становив 2,65, а половина опитаних (10 осіб) демонструвала виражену неадаптивну поведінкову реакцію. Це вказує на недостатню ефективність поточних стратегій подолання та потребу у розвитку конструктивних методів вирішення життєвих проблем.

Таблиця 3.4

Аналіз дезадаптаційних симптомів за ключовими блоками

Блок	Кількість питань	Середній бал	Кількість респондентів з вираженими симптомами	Відсоток (%)
Соматичні прояви	6	1,80	6	30%
Когнітивні порушення	4	2,35	16	80%
Емоційна нестабільність	7	4,65	15	75%
Самооцінка та самосприйняття	3	1,45	11	55%
Стратегії подолання	5	2,65	10	50%

Відповідно, аналіз результатів засвідчує, що найвищий рівень дезадаптації спостерігається у когнітивній (80% опитаних), емоційній (75%) сферах та у сфері самооцінки (55%). Також заслуговує на увагу той факт, що у половини учасників (50%) поведінкові тактики виявилися неефективними. Натомість, соматичні прояви визначаються рідше, що може вказувати на

домінування психологічних механізмів реагування на стрес над фізіологічними. Узагальнюючи, результати дослідження вказують на нагальну потребу у комплексній психосоціальній підтримці переміщеним особам, акцентуючи увагу на таких напрямках, як емоційна регуляція, підвищення самооцінки та формування адаптивних стратегій подолання труднощів.

3.3. Рекомендації щодо покращення соціально-психологічної підтримки та підвищення адаптаційних можливостей ВПО в Україні

Представлені результати дослідження створюють емпіричну основу для формулювання практичних рекомендацій щодо оптимізації процесу соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб та розробки ефективних програм їх підтримки. Наше дослідження рівня соціальної адаптації ВПО в сучасних обставинах виявило вагомі складнощі у сферах міжособистісної взаємодії, емоційного самопочуття, професійної реалізації та загальної соціальної інтеграції. Ці виклики часто поглиблюються через втрату звичного середовища, стрес, пов'язаний з переїздом, та відсутність доступу до необхідних ресурсів.

Відповідно до цього, ми розробили низку практичних рекомендацій, спрямованих на посилення соціально-психологічної допомоги ВПО та підвищення їхньої адаптованості. Ці рекомендації беруть до уваги весь спектр проблем, з якими стикаються ВПО, та пропонують комплексний підхід до їх вирішення. Вони можуть бути застосовані як для розробки державних програм, так і для ініціатив громадських організацій.

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, пропонуємо такі практичні рекомендації:

1. Розвиток системи комплексної психологічної підтримки ВПО. Зазнані травматичні події, втрата власного житла та соціальних зв'язків, проблеми з працевлаштуванням часто призводять до емоційного виснаження,

тривожних і депресивних станів, а часом й до симптомів ПТСР. Для ефективної допомоги ВПО рекомендуємо створювати регіональні центри психосоціальної допомоги, інтегровані в наявну інфраструктуру, як-от, у громадських організаціях, центрах надання соціальних послуг чи медичних установах. Ці центри повинні працювати за принципом "єдиного вікна", забезпечуючи оперативний доступ до фахівців, таких як психологи, соціальні працівники та психотерапевти.

Додатково потрібно впровадити мобільні бригади психологічної підтримки, які будуть здійснювати виїзди до віддалених населених пунктів та місць тимчасового проживання ВПО, допомагаючи тим, хто не має змоги дістатися до стаціонарних центрів. Не менш важливим є розвиток цілодобових гарячих ліній психологічної підтримки, які мають бути безкоштовними, анонімними та доступними для осіб у кризових станах.

2. Впровадження програм соціально-психологічної адаптації. Вони повинні бути цілеспрямованими та надавати практичні техніки для подолання викликів, пов'язаних з переміщенням. Зокрема, необхідно зосередитися на тренінгах з керування стресом та емоційної регуляції, які навчають ефективним технікам подолання напруження, релаксації, а також методам розпізнавання та управління власними емоціями. А також корисними будуть тренінги з розвитку навичок планування, постановки цілей, прийняття рішень та вирішення проблем, які нададуть їм можливість впливати на своє життя та підвищить самооцінку та мотивацію до адаптації.

3. Розширення можливостей для соціальної інтеграції в нове середовище. Сюди входить залучення до волонтерської діяльності ВПО, що надасть змогу відчути власну значущість та сприяти знайомству з новими людьми. А також активна участь у культурних заходах, тобто спонукати відвідувати та брати участь у місцевих святах, фестивалях, концертах, виставах, майстер-класах. Організація спільних культурних подій, що поєднують традиції переселенців та приймаючої громади, може стати потужним інструментом для взаєморозуміння та зближення.

4. Забезпечення професійної реалізації та економічної стабільності є важливим для повноцінної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Для цього потрібно розвивати програми профорієнтації та перенавчання, що надає змогу отримати нові професійні знання, які відповідають попиту на місцевому ринку праці. Такі програми можуть включати короткострокові курси, тренінги та майстер-класи з актуальних спеціальностей.

Не менш важливим є сприяння розвитку підприємницької ініціативи для тих, хто прагне розпочати власну справу, а саме організувати доступ до консультацій стосовно відкриття бізнесу, розробки бізнес-планів, а також до інформації про можливості отримання мікрогрантів та інших видів фінансової підтримки. Це сприятиме створенню нових робочих місць та зміцненню місцевої економіки.

5. Ефективність підтримки внутрішньо переміщених осіб суттєво залежить від рівня підготовки фахівців, котрі з ними працюють, тому стабільне покращення кваліфікації соціальних працівників і психологів є вкрай необхідним. Насамперед, важливими є вміння оперативного та ефективного реагування на гострі кризові випадки. Соціальні працівники та психологи повинні вміти надавати першу психологічну допомогу, стабілізувати емоційний стан клієнта та, за потреби, скеровувати його до відповідних фахівців. Це дає змогу знизити рівень стресу та запобігти загостренню психоемоційного стану постраждалої особи.

Окрему увагу варто приділити розвитку компетентностей в сфері міжкультурної комунікації. ВПО можуть представляти різні культурні та етнічні групи, тому розуміння їхніх культурних особливостей, традицій та цінностей є необхідною умовою для вибудовування довірливих відносин. А також важливо розуміти етичні засади роботи з вразливими групами населення. Фахівці зобов'язані чітко усвідомлювати свої професійні функції та межі компетенції, гарантуючи максимальну безпеку та підтримку для своїх клієнтів.

В цілому, ефективна соціально-психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб повинна базуватися на принципах доступності, інклюзивності, міждисциплінарної взаємодії та індивідуального підходу. Лише комплексне вирішення проблем зможе забезпечити не тільки адаптацію, а й повноцінну інтеграцію ВПО в українське суспільство.

Слід зазначити, що в умовах тривалої війни в Україні формується унікальна модель соціально-психологічної підтримки, яка поєднує державні механізми, громадянські ініціативи та професійний підхід соціальних працівників і психологів. Український досвід вирізняється гнучкістю, чутливістю до потреб постраждалих та здатністю до швидкого реагування в кризових ситуаціях. Цей підхід може слугувати прикладом для інших країн, які стикаються з масовим переміщенням населення, зокрема щодо практик ресоціалізації, розвитку спільнот та створення безпечного середовища для людей, що пережили травму. Таким чином, соціально-психологічна підтримка ВПО в Україні має потенціал стати зразковою моделлю, що може бути адаптована та використана у світовій практиці кризового реагування та соціальної профілактики.

Висновок до третього розділу

Отже, у даному розділі було здійснено дослідження впливу соціально-психологічної підтримки на процес адаптації внутрішньо переміщених осіб в сучасних умовах.

На підставі здійсненого оцінювання рівня соціальної адаптації за допомогою валідованих методик зокрема, суб'єктивної шкали задоволеності якістю життя, методики дослідження соціальної адаптації, було з'ясовано, що більшість внутрішньо переміщених осіб мають середній або нижчий за середній показник загальної задоволеності життям. Найбільш проблемною сферою виявилася матеріально-побутова, що віддзеркалює економічну нестабільність та труднощі із житлом. Водночас сфера соціальних відносин

продемонструвала відносно вищу задоволеність, що свідчить про важливу роль соціальної підтримки в процесі адаптації.

За результатами методики соціальної адаптованості, більша частина опитаних виявила середній або знижений рівень пристосування, що підтверджує потребу у цілеспрямованих заходах соціально-психологічної підтримки. Отримані дані дозволяють зробити висновок про наявність у ВПО адаптаційного потенціалу, проте, який потребує додаткової зовнішньої підтримки для повноцінної інтеграції в нове середовище. Детальний аналіз за п'ятьма блоками симптомів показав, що найчастіше респонденти виявляли ознаки когнітивних порушень та емоційної нестабільності, що вказує на високий рівень психоемоційного навантаження. Так само значна частина опитаних демонструє труднощі у сфері самооцінки та використовує неефективні стратегії подолання стресу.

З огляду на наявні відомості нами було запропоновано декілька практичних порад, націлених на підвищення ефективності підтримки ВПО. Передусім, акцент зроблено на необхідності розвитку доступної психологічної допомоги, запровадження структурованих програм соціально-психологічної адаптації, а також створення умов для інтеграції ВПО в місцеві громади. Реалізація вказаних рекомендацій сприятиме зменшенню рівня дезадаптації, підвищенню емоційної стійкості та соціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Також, варто зазначити, що саме українська модель соціально-психологічної підтримки ВПО є унікальною завдяки поєднанню державних, громадських і професійних ресурсів. Вона вирізняється гнучкістю, чутливістю до потреб постраждалих і здатністю швидко реагувати на кризи. Цей досвід може стати прикладом для інших країн у сфері соціальної профілактики та підтримки в умовах масового переміщення населення.

ВИСНОВОК

Отже, під час проведення дослідження було комплексно вивчено соціально-психологічну підтримку внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні в рамках соціальної профілактики, а також визначено її вплив на адаптаційні можливості цієї категорії населення.

У першому розділі кваліфікаційної роботи ми дослідили поняття "внутрішньо переміщена особа" та визначили основні потреби та проблеми з якими зіштовхуються ВПО. Серед них виокремили такі як втрата власного житла та роботи, економічна нестабільність, психологічна травматизація, труднощі з інтеграцією в нові громади та втрата соціальних зв'язків.

Також ми провели ґрунтовний аналіз чинної нормативно-правової бази та державної політики, що регулює питання підтримки ВПО в Україні. Це дало змогу нам окреслити наявні інструменти допомоги, зокрема фінансові виплати, доступ до житла, медичних та освітніх послуг. Водночас, ми виявили ряд недоліків та прогалин у цих механізмів, які зменшують їхню ефективність. А Теоретичний аналіз сучасних моделей соціальної роботи з ВПО акцентує на винятковій важливості міждисциплінарного підходу. Цей підхід передбачає координацію зусиль різних фахівців (психологів, юристів, соціальних працівників, медиків) та організацій. Його основна мета полягає у відновленні ресурсів переміщених осіб (як особистісних, так і матеріальних), підвищенні їхньої життєстійкості у подоланні кризових ситуацій та сприянні повноцінній соціальній інтеграції у нові громади.

У другому розділі акцентовано увагу на комплексному аналізі як міжнародного, так і національного досвіду реалізації програм соціальної підтримки ВПО. Було визначено, що міжнародні організації — зокрема, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Міжнародна організація з міграції (МОМ), а також приклади окремих країн, відіграють важливу роль у забезпеченні всебічної допомоги переміщеним особам. Їхній досвід включає як оперативну гуманітарну підтримку, так і

довготривалі програми розвитку життєвих навичок, соціально-психологічного супроводу, професійної реінтеграції та правової допомоги.

Паралельно було проаналізовано українські національні ініціативи та урядові програми, спрямовані на підтримку ВПО. Зважаючи на позитивні зрушення, ще й досі залишаються проблеми, пов'язані з нестачею ресурсів, бюрократичними перепонами, а також відсутністю довгострокового бачення реінтеграції ВПО у приймаючі громади.

Значна увага була приділена аналізу змін у державній політиці в період з 2014 по 2025 рік. Виявлено, що спочатку увага була зосереджена переважно на адміністративно-реєстраційних аспектах (довідки, адресна допомога, облік), проте з часом відбулася поступова еволюція підходів – від кризового реагування до впровадження більш системних рішень у сферах житлової політики, зайнятості, медичного забезпечення, соціального супроводу та розвитку місцевих громад. Ця динаміка свідчить про зростаюче усвідомлення значущості комплексної та сталої підтримки ВПО як елемента соціальної згуртованості в умовах довготривалого воєнного конфлікту та масових переміщень населення.

У третьому розділі представлено результати емпіричного дослідження, що дало змогу оцінити рівень соціальної адаптації ВПО в сучасних умовах. За результатами опитування, проведеного за допомогою методики оцінки якості життя та методики визначення рівня соціальної адаптації, було виявлено, що переважна більшість респондентів демонструють середній або знижений рівень адаптації та середній або нижчий за середній показник загальної задоволеності життям. Водночас, були виявлені аспекти, які потребують цілеспрямованої підтримки – зокрема, соціальна включеність, психологічна стабільність та можливість самореалізації.

На основі аналізу отриманих даних були сформульовані рекомендації щодо поліпшення системи соціально-психологічної підтримки ВПО, серед яких – розширення доступу до послуг психосоціального супроводу, розвиток програм професійної інтеграції, підвищення кваліфікації соціальних

працівників та інших спеціалістів, а також залучення громад до процесів інтеграції переміщених осіб.

Таким чином, можемо підсумувати, що проведене дослідження підтвердило, що соціально-психологічна підтримка відіграє важливу роль в адаптації ВПО до нових життєвих обставин. Щоб вона була результативною, необхідний комплексний підхід, що передбачає співпрацю держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Також важливо враховувати індивідуальні потреби кожної людини. Забезпечення стійкої та гуманної політики щодо ВПО – необхідна умова для збереження соціальної єдності, зміцнення національної безпеки та побудови інклюзивного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агенція ООН у справах біженців (UNHCR). Офіційний сайт. URL: <https://www.unhcr.org/ua/> (дата звернення: 02.05.2025)
2. Аракелова І.О. Гуманітарна допомога міжнародних організацій-донорів постраждалим від воєнного конфлікту в Україні. Менеджер. 2016. № 1. С.18–26
3. Балакірева О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб. Матеріали круглого столу «Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування» (9 липня 2014 року). URL: <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html> (дата звернення: 01.05.2025)
4. Боняк В. О. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 6. С. 20-21 URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/1.pdf (дата звернення: 29.01.2025)
5. Варнава У. В. Теорія соціальної роботи в сучасному українському контексті соціальної роботи та у перспективі переосмислення. Психологія та соціальна робота. 2023. Вип. 2(58) С.7-16
6. Варнава У.В., Гарвалінська А.С. Провідні передумови добробуту внутрішньо переміщених осіб. Матеріали 81-ї звітної студентської наукової конференції [Електронний ресурс]: Секція «Факультету психології та соціальної роботи», підсекції «Соціальна робота», «Освітні, педагогічні науки», «Психологія» (Одеса, 22–24 квіт. 2025 р.). Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2025. С. 17–18
7. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyaky-problemy-ta-sposoby-yikh> (дата звернення: 13.01.2025)

8. Всесвітня продовольча програма ООН. Поширені запитання щодо грошової допомоги в Україні. URL: <https://ukr.reg.scope.wfp.org/ukr/faq> (дата звернення: 02.05.2025)
9. Гоць А. А. Внутрішньо переміщені особи в Україні як об'єкт соціологічного аналізу. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2018. Вип. 77. С. 155–160
10. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України № 332 від 20.03.2022. № 332 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.01.25)
11. Деякі питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій осіб: Постанова Кабінету Міністрів України № 94 від 26.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.03.2025)
12. Дитячий фонд ООН (UNICEF) в Україні. Офіційний сайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/> (дата звернення: 02.05.2025)
13. Дія. Безбар'єрність. Великий гід про статус ВПО: права, допомога, алгоритми дій. URL: <https://bf.diia.gov.ua/articles/velykyi-hid-pro-status-vpo> (дата звернення: 02.05.2025)
14. Допомога міжнародних фондів та організацій переселенцям URL: <https://bf.diia.gov.ua/articles/na-dopomohu-iakykh-mizhnarodnykh-fondiv-ta-orhanizatsii-ia-mozhu-rozrakhovuvaty> (дата звернення: 19.03.2025)
15. Доступні житлові програми підтримки ВПО: субсидія на оренду житла для внутрішньо переміщених осіб URL: <https://rau.ua/novyni/dostupni-zhitlovi-programi-vpo/> (дата звернення: 19.03.2025)
16. Естонська рада у справах біженців. Платформа допомоги. URL: <https://register.pagulasabi.ee/uk> (дата звернення: 02.05.2025).
17. Підтримка. Допомога у 6500 гривень. Виплата внаслідок війни URL: <https://guide.diia.gov.ua/view/nadannia-dopomohy-v-ramkakh-prohramy-iepidtrymka-u-zviazku-iz-vtratoiu-chastyny-zarobitnoi-platy-dokhodu->

- [robota-ekonomichna-diia-26fdf7fb-b3aa-4c39-a76b-29bfb660a1d9](https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/yerobota) (дата звернення: 19.03.2025)
- 18.Єрмак О., Мирошніченко А. Міжнародні та національні програми допомоги населенню, що постраждало від війни: виклики та перспективи. Журнал Ерліха. 2025. Вип. 11. С. 22–27
- 19.єРобота. Портал «Дія» URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/yerobota> (дата звернення: 20.03.2025)
- 20.Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 15.01.2025)
- 21.Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 № 3671-VI: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 10.01.2025)
- 22.Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 29 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 10.01.2025)
- 23.Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 15.01.2025)
- 24.Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 13. Червень 2023 року. MOM. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-situaciyu-z-vnutrishnim-peremischennyam-zagalne-opituvannya-naseleння> (дата звернення: 12.01.2025)

- 25.Зимова «Підтримка: як отримати 1 000 гривень допомоги в Дії. URL: <https://diia.gov.ua/news/zapustyly-prohramu-zymova-iepidtrymka-iaak-otrymaty-1-000-hryven-dopomohy-v-dii> (дата звернення: 19.03.2025)
- 26.Ісаєва Н. С. Теоретико-правова характеристика визначення поняття «внутрішньопереміщені особи». Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. №4.С.70-75
- 27.Капінус О. Я. Державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб: види та методи реалізації. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2021. № 4(16). С. 143–160.
- 28.Квятковська К. А., Василенко О. М. Психологічні проблеми внутрішньопереміщених осіб в Україні. Науковий пошук молодих дослідників: збірник наукових праць студентів / за ред. О. Л. Караман; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – 2023.№ 2.С. 194–198
- 29.Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення (Guiding Principles on Internal Displacement). URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf> (дата звернення: 12.01.2025)
- 30.Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.01.2025)
- 31.Луцишин Г., Завада Я. Особливості діяльності міжнародних організацій щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2021.Вип. 37.С. 170–177
- 32.Міжнародна організація з міграції (ІОМ) – Представництво в Україні. Офіційний сайт. URL: <https://ukraine.iom.int/uk> (дата звернення: 02.05.2025)
- 33.Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC). Офіційний сайт. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/> (дата звернення: 02.05.2025)

- 34.Наврось А. Р. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в умовах війни. URL: https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/20028/Наврось_Бакалавська_робота.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.02.2025)
- 35.Норвезька рада у справах біженців в Україні. Офіційний сайт. URL: <https://needaid-ua.nrc.no/uk> (дата звернення: 02.05.2025).
- 36.Офіційний сайт Міністерства цифрової трансформації. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 30.04.2025).
- 37.Павлюк Т., Середницька Л. Соціальна підтримка та соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам в умовах війни. Економіка та суспільство.2023.№ 50.С. 20-28
- 38.Погуляйло Т. О. Проблеми внутрішньо переміщених осіб: трансформаційні зміни. Габітус . 2019. Вип. 10.С. 77-83
- 39.Портал «Прихисток» URL: <https://prykhystok.gov.ua/> (дата звернення: 19.03.2025)
- 40.Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 1 жовтня 2014 року «Про облік внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.04.2025)
- 41.Працевлаштування переселенців через центри зайнятості: з якими проблемами стикаються ВПО? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/pratsevashtuvannia-pereselentsiv-cherez-tsentry-zayniatosti-z-iakymy-problemamy-stykaiutsia-vpo/> (дата звернення: 13.01.2025)
- 42.Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова від 8 квітня 2020 р. № 266 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2025)

- 43.Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 № 646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/646-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.01.25)
- 44.Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України № 637 від 05.11.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.01.25)
- 45.Проблеми реалізації прав внутрішньо переміщених осіб на соціальну підтримку в сучасній Україні URL: <https://www.pereselenci.kh.ua/?p=2639> (дата звернення: 29.01.2025)
- 46.Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. – Київ: АПСВТ, 2020. С.274.
- 47.Семигіна Т., Марухнич Л. Оцінка потреби внутрішньо переміщених осіб: методи та виклики. Актуальні питання розвитку галузей науки. Секція VI. Соціальна робота та соціальне забезпечення. Суми. МЦНД, 2024.С.74-77
- 48.Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні: 2024. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/49201/file/UNICEF_SitAn_Summary_2024_UKR.pdf (дата звернення: 30.04.2025)
- 49.Сірант, М.М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. Митна справа, 2(2.2), 2015. С.154–159
- 50.Смаль В., Позняк О. Дослідження «Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах». Проект ПРОМІС. м. Київ. 2016. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf (дата звернення: 20.02.2025)
- 51.Соціальна адаптація ВПО: які інструменти для підтримки переселенців потребують впровадження? URL: <https://sss-ua.org/news/soczialna->

[adaptacziya-vpo-yaki-instrumenty-dlya-pidtrymky-pereselencziv-potrebuyut-vprovadzhennya](#) (дата звернення: 23.03.2025)

52. Соціальна робота в умовах російсько-української війни : колективна монографія / Ірина Албул, Олена Балдинюк, Ольга Матрос, Максим Скочко ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Київ : ФОП Ямчинський О. В., 2024. С.200
53. Спринська В. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. Теорія і практика сучасної психології. 2018. №6. С.50-56
54. Столярик О., Семигіна Т. Використання підходу, орієнтованого на сильні сторони, у роботі з вимушеними переселенцями. Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кропивницький: ІЦДУ. 2023. С. 194-198
55. Тітар І. О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови зняття статусу переселенця. Український соціум. 2016. № 4. С. 57–68.
56. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції : зб. наук. пр. Держ. закл. "Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; [за заг. ред. В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман]. – Старобільськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2017. С. 320–342
57. Хожило І. І., Ковтун В. В. Переміщені особи у фокусі публічноуправлінської діяльності: аналіз понять та категорій в умовах збройного конфлікту. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2024. Вип. 3. С. 19-25
58. Що пропонує Служба зайнятості внутрішньо переміщеним особам? Державна служба зайнятості. 07.03.2024 URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/shcho-proponuie-sluzhba-zainiatosti-vnutrishno-peremishchenym-osobam> (дата звернення: 20.03.2025)

59. Semigina T., Gusak N. Armed conflict in Ukraine and social work response to it: What strategies should be used for internally displaced persons? *Social, Health, and Communication Studies Journal*. 2015. Vol. 1(2).C.1-23